

Η Κύπρος στην τουρκική πολιτική

HASAN ELMAS

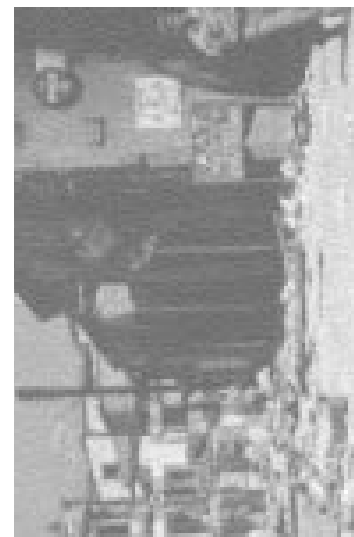
ΜΕ ΤΗΝ ανακήρυξη της «τουρκοκυπριακής δημοκρατίας της βόρειας Κύπρου» στις 15 Νοεμβρίου του 1983 ολοκληρώνεται η μακρά πορεία προς την προσάρτηση και επιβεβαιώνονται οι στόχοι της τουρκοκυπριακής ηγεσίας, που τέθηκαν ήδη από το 1955. Η αδιάλλακτη στάση της Τουρκίας κορυφώθηκε με την υπογραφή στις 6 Αυγούστου του 1997 ενός συμφώνου ένωσης, που προβλέπει τη «συγχώνευση» με τη Βόρεια Κύπρο. Οι διαπραγματεύσεις, που έγιναν υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών, απέτυχαν. Στις διακοινοτικές συνομιλίες, που διήρκεσαν περισσότερο από δύο δεκαετίες και είχαν σαν βασικό θέμα τους την αποκατάσταση της εδαφικής ακεραιότητας και της κυριαρχίας στην Κύπρο, δεν σημειώθηκε καμία πρόοδος. Η Τουρκία εμμένει επιδεικτικά στη λύση της προσάρτησης. Δεν είναι εύκολο να κατανοήσουμε τα ποικίλα εμπόδια, που δυσχεραίνουν την επίλυση της κυπριακής διαμάχης, αν περιοριστούμε στο να εστιάζουμε την προσοχή μας αποκλειστικά και μόνο στις δυσκολίες, που ενδεχομένως είναι δυνατόν να προκύψουν σε μία απλή περίπτωση διακοινοτικού ανταγωνισμού. Βέβαια, η κατάσταση επί τόπου είναι περίπλοκη, αλλά το βασικό θέμα, που οδηγεί στο πάγωμα της πολιτικής διευθέτησης είναι ο ίδιος ο χαρακτήρας συνολικά της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, με τις δύο κύριες συνιστώσες της: τον επεκτατισμό και τον ηγεμονισμό. Γι' αυτόν το λόγο το πρόβλημα επί της ουσίας δεν είναι η Κύπρος, αλλά η δικαίωση συνολικά μιας εξωτερικής πολιτικής, που εξελίσσεται από το 1935-36 για να καταλήξει στον επεκτατισμό.

Αρχίζοντας με την προσάρτηση του σαντζακίου (sandjak) της Αλεξανδρέττας το 1939 και μετά της Κύπρου, συνεχίζοντας μέχρι σήμερα με τις διεκδικήσεις στη Μοσσούλη και ακολουθώντας μια πολιτική, που κινητοποιεί τους τουρκόφωνους των γειτονικών χωρών, οι Τούρκοι ιθύνοντες επιδιώκουν να εκπληρώσουν τους στόχους που συνεπάγεται η επεκτατική τους πολιτική. Γι' αυτό άλλωστε διαφοροποιούν τον πολιτικό τους προσανατολισμό και δημιουργούν ένα νέο πλέγμα συμμαχιών ήδη από το 1936, χρονολογία κατά την οποία πέτυχαν να αποκαταστήσουν την κυριαρχία τους στα Στενά και να επανεξετάσουν αμέσως μετά την υπόθεση του σαντζακίου της Αλεξανδρέττας, που προσαρτήθηκε τρία χρόνια αργότερα. Η υπόθεση της Αλεξανδρέττας σηματοδεύει τη ρήξη με την πολιτική των πρώτων ετών της Δημοκρατίας. Το νεοσύστατο τουρκικό κράτος, που γεννήθηκε πάνω στα ερείπια της οθωμανικής αυτοκρατορίας έθεσε ως στόχο του να διασώσει ό,τι θα μπορούσε να διασωθεί από τα απομεινάρια της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Εγκαταλείποντας τις εδαφικές διεκδικήσεις και το όραμα του παντουρανισμού, που υπέθαλψαν οι Νεότουρκοι, η πρόθεσή τους να καινοτομήσουν γίνεται φανερή. Πρώτιστη φροντίδα τους λοιπόν ήταν να διαφυλάξουν την εδαφική τους ακεραιότητα, και αυτή τους η φροντίδα καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τις διεθνείς σχέσεις της Τουρκίας. Γι' αυτό το λόγο η Τουρκία προσεγγίζει τη νεαρή Σοβιετική Ένωση και προσπαθεί να δημιουργήσει σε αμοιβαία βάση ένα κοινό μέτωπο απέναντι στις δυτικές δυνάμεις. Αυτή η αλλαγή πολιτικής εξηγείται από το αρνητικό για την Τουρκία διεθνές κλίμα και από τις δυσκολίες στο εσωτερικό, γεγονός που έθετε, για την εξωτερική της πολιτική τις εδαφικές διεκδικήσεις σε δεύτερο πλάνο.

Ωστόσο, στα μέσα της δεκαετίας του '30, παρατηρούμε ότι δημιουργούνται ρωγμές στο οικοδόμημα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, που χαρακτηρίζεται από ηγεμονικές και εδαφικές

διεκδικήσεις. Αυτή η νέα πολιτική κερδίζει μία πρώτη νίκη χάρη σε μια ικανή διπλωματία, η οποία θα αποκαταστήσει την τουρκική κυριαρχία στα Στενά το 1936. Πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι το έτος 1936 σημαδεύεται από αλλαγές στο συσχετισμό δυνάμεων στην Ευρώπη προς όφελος της Γερμανίας και της Ιταλίας: η Τουρκία είχε τη δυνατότητα να διαπραγματευθεί το καθεστώς των Στενών με τους νικητές του πρώτου παγκοσμίου πολέμου. Επανακτώντας την κυριαρχία στα Στενά με την υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης, η Τουρκία αποδεικνύεται ικανός διαπραγματευτής και η επάνοδος της στη διεθνή σκηνή ως δύναμη μεσογειακή είναι πλέον γεγονός αδιαμφισβήτητο, όπως διακήρυξε ο Τούρκος υπουργός των Εξωτερικών της εποχής: «ο πραγματικός στόχος της Τουρκίας δεν περιορίζεται στην επανάκτηση κυριαρχίας στα Στενά, αλλά συνίσταται στο ότι (η Τουρκία), της οποίας τη φιλία θα έπρεπε να καλλιεργούν οι μεγάλες δυνάμεις, καθίσταται η δύναμη, που εξασφαλίζει την ισορροπία στην περιοχή»¹. Η ανάπτυξη της νέας φιλόδοξης στρατηγικής της Τουρκίας έγινε ιδιαίτερα αισθητή στην υπόθεση της Αλεξανδρέττας² και η υπόθεση αυτή μας επιτρέπει να αναλύσουμε τις κύριες κατευθύνσεις της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής γιατί «η στάση της Άγκυρας κατά τη διάρκεια της σύρραξης [...] θα επαναληφθεί κάποιες δεκαετίες αργότερα στην κυπριακή κρίση. Η χειραγώγηση της τουρκικής μειονότητας, η σταδιακή παράκαμψη των αντιθέτων απόψεων, η διεκδίκηση της αυτονομίας, προετοιμάζοντας την προσάρτηση ανταποκρίνονται σ' ένα σενάριο, το οποίο θα είναι πάλι χρήσιμο και με τρόπο πιο αποτελεσματικό στην Κύπρο»³.

Το ζήτημα της Αλεξανδρέττας τίθεται για πρώτη φορά το 1921, στα πλαίσια των διαπραγματεύσεων ανάμεσα στο Παρίσι και την Άγκυρα, που κατέληξαν σε μια συμφωνία χαράζοντας την τουρκο-συριακή συνοριακή γραμμή (20 Οκτωβρίου του 1921). Ο Ατατούρκ εκείνη την εποχή παραιτείται από τη διεκδίκηση της Αλεξανδρέττας προς όφελος της Γαλλίας. Στη συνέχεια η Τουρκία παραιτείται από τη διεκδίκηση της Αλεξανδρέττας χωρίς όρους με τα άρθρα 16 και 23 της Συνθήκης της Λωζάννης (1923). Το ζήτημα επανατίθεται πλέον το 1936, χρονολογία κατά την οποία η υπόθεση επανεξετάστηκε από την Άγκυρα ως επακόλουθο της γαλλο-συριακής συνθήκης του Σεπτεμβρίου, η οποία προβλέπει την ανεξαρτησία της περιοχής. Η Τουρκία λοιπόν διεκδικεί εκ νέου τα δικαιώματά της στην περιοχή. Η Γαλλία διαμαρτύρεται έντονα για τις τουρκικές διεκδικήσεις και επαναφέρει το θέμα στην Κοινωνία των Εθνών, που ορίζει μία εξεταστική επιτροπή, η οποία συνιστά την ενίσχυση της αυτονομίας του σαντζακίου και τη μετατροπή του σε αυτοδιοικούμενη περιοχή. Έτσι η Γαλλία και η Τουρκία υπογράφουν μία νέα συνθήκη το 1937, η οποία εγγυάται την εδαφική ακεραιότητα του σαντζακίου και του παραχωρεί σχετική ανεξαρτησία· όμως το καθεστώς του σαντζακίου θα ανοίξει το δρόμο για την προσάρτηση της περιοχής από την Τουρκία. Για να εξασφαλιστεί αυτή η σχετική ανεξαρτησία προβλέπεται από τη συνθήκη η εκλογή βουλής σαράντα αντιπροσώπων, οι οποίοι εκλέγονται αναλογικά προς τη δύναμη της κάθε κοινότητας. Το 1921 η Γαλλία προέβη σε μία πρώτη καταμέτρηση του πληθυσμού σύμφωνα με την οποία οι Τούρκοι κατείχαν ποσοστό λιγότερο από το 40% του συνολικού πληθυσμού. Οι προσπάθειες εγγραφής στους εκλογικούς καταλόγους για την ανάδειξη των αντιπροσώπων στην εθνοσυνέλευση διεξάγονται σε κλίμα τεταμένο. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι οι Τούρκοι εκλογείς μειοψηφούν. Η Άγκυρα εξασφαλίζει με τη συνδρομή της Κ.τ.Ε. την επανεξέταση των εκλογικών καταλόγων, οι διεργασίες όμως επανεπιβεβαιώνουν ότι οι Τούρκοι αποτελούν μειοψηφία στην περιοχή. Η Τουρκία ασκεί πίεση στη Γαλλία προκειμένου να αντικαταστήσει τον ανώτερο επίτροπο και να επιτρέψει σε μία τουρκική στρατιωτική αποστολή να φτάσει για να συμμετάσχει στον έλεγχο των εκλογικών καταλόγων. Η Γαλλία υποχωρεί μπροστά στις στρατιωτικές απαιτήσεις και αποδέχεται με τη συμφωνία της 3ης Ιουλίου του 1938, την αποχώρηση της γαλλικής αποστολής της Κ.τ.Ε., με συνέπεια γαλλικά και τουρκικά στρατεύματα να καταλάβουν από κοινού το σαντζάκιο. Επωφελούμενοι από αυτή τη νέα εξέλιξη οι Τούρκοι εποίκιζον την περιοχή για να μεταβάλλουν την εθνική σύνθεση και επιτυγχάνουν το στόχο τους, αφού εξασφαλίζουν το 63% των ψήφων και καταλαμβάνουν 23 έδρες επί συνόλου 40. Η νέα Βουλή επιβάλλει την τουρκική νομοθεσία στο σαντζάκιο και ένα νέο σύμφωνο γαλλο-τουρκικής φιλίας υπογράφεται στις 4 Ιουλίου. Μετά τον επαναπροσδιορισμό του καθεστώτος της, η Αλεξανδρέττα μετονομάζεται σε Hatay, αυτόνομη δημοκρατία. Η Τουρκία δέχεται και υπόσχεται να σε-

βαστεί την εδαφική ακεραιότητα του νέου κράτους. Ωστόσο έξι μήνες μετά ζητά την επανεξέταση της συμφωνίας της 4ης Ιουλίου· ο Ατατούρκ ζητά απλούστατα από τη Γαλλία να μην τελεί πλέον το Hatay υπό την κηδεμονία. Ο Τούρκος υπουργός των Εξωτερικών Rüstü Sarıoğlu δηλώνει στον πρεσβευτή της Γαλλίας René Massigli ότι «η Τουρκία επιθυμεί την προσάρτηση του Hatay»⁴. Σε πλήρη αντίθεση με τις διεθνείς της υποχρεώσεις η Γαλλία υπογράφει τον Ιούνιο του 1939 μία νέα συμφωνία με την Τουρκία και τον Ιούλιο του 1939 το Hatay είναι το νέο τουρκικό βιλαέτι. Το «Ανσολους» επετεύχθη. Η Τουρκία μπορεί τώρα να διεκδικήσει το Χαλέπι. Κατά τη διάρκεια των ετών 1936-1939, πράγματι η αύξηση της διεθνούς έντασης έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στη δημιουργία γερμανικού προτεκτοράτου στη Βοημία-Μοραβία, άσκησε πιέσεις στη Γιουγκοσλαβία, ενίσχυσε τους οικονομικούς και εμπορικούς δεσμούς με τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία και διευκόλυνε την εισβολή του Μουσολίνι στην Αλβανία. Η Τουρκία βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση, που της επιτρέπει να ενισχύσει την επιχειρηματολογία της στις διαπραγματεύσεις με τη Γαλλία και να επωφεληθεί τα μέγιστα από τη διεθνή ένταση. Η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία ακολουθώντας μια «πολιτική εγγυήσεων» πιστεύουν ότι οι δύο τους θα μπορέσουν να ανακόψουν την πορεία της χιτλερικής Γερμανίας. Ωστόσο καθώς η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία έθεταν σε εφαρμογή την πολιτική της «αποτροπής» των ηγεμονικών τάσεων της Γερμανίας, έκριναν αναγκαίο να συμμαχήσουν με την Τουρκία. Η συμμαχία αυτή τους παρείχε ένα αδιάσειστο επιχείρημα ώστε να θεωρηθεί η πολιτική των συμμάχων αποτελεσματική και να ενισχυθεί η θέση τους στην Ανατολική Μεσόγειο. Η Τουρκία όμως διατηρεί με τη Γερμανία σημαντικούς οικονομικούς δεσμούς⁵, επομένως δεν μπορεί να υπογράψει μία συνθήκη συμμαχίας χωρίς να απαιτήσει σημαντικά ανταλλάγματα. «Τα ανταλλάγματα αυτά μπορούν να είναι ποικίλης φύσεως [...] όσον αφορά τη Γαλλία δεν έχει παρά να εγκαταλείψει το Hatay. Ο χρόνος κυλά υπέρ της Άγκυρας, που δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να συνδέει τις διαπραγματεύσεις για το σαντζάκιο με αυτές, που αφορούν τη συνθήκη συμμαχίας κατά προτίμηση σ' ένα τριμερές αγγλο-γαλλο-τουρκικό πλαίσιο»⁶. Έτσι στις 23 Ιουνίου 1939 ένα νέο σύμφωνο υπογράφηκε με το οποίο η Γαλλία παραχωρούσε στην Τουρκία το σαντζάκιο. Οι δύο χώρες υποσχέθηκαν αμοιβαία βοήθεια⁷. Η αγγλο-γαλλο-τουρκική συμφωνία υπογράφηκε τον Οκτώβριο του 1939. Αυτό το σύμφωνο προϋπέθετε την είσοδο της Τουρκίας στον πόλεμο από τη στιγμή που η σύρραξη θα επεκτεινόταν στη Μεσόγειο. Εντούτοις, η Τουρκία δεν αντέδρασε στην είσοδο της Ιταλίας στον πόλεμο όπως προβλεπόταν από την τριμερή συμφωνία. Με την ίδια λογική η Τουρκία δεν θα αποδεχθεί ποτέ τη μείωση των εμπορικών συναλλαγών με τη Γερμανία. Αντιθέτως, θα τις αυξήσει. Η Τουρκία θα βγει ενισχυμένη στην πορεία των διαπραγματεύσεων με τη Γαλλία και τη Μεγάλη Βρετανία, έχοντας μάθει να εκμεταλλεύεται επιδέξια τα αδύνατα σημεία των Συμμάχων μέσα στα διεθνή πλαίσια. Το γεγονός ότι δεν παραιτήθηκε από τις φιλοδοξίες της ενισχύει την άποψη ότι πέτυχε να αποκομίσει τα μεγαλύτερα δυνατά οφέλη εκμεταλλευόμενη το διεθνές κλίμα. Η εξωτερική της πολιτική σταθερά αμφιταλαντεύτηκε ανάμεσα [...] σε δύο πόλους, αυτόν της εκμετάλλευσης εις το έπακρον των εθνικών πόρων και εκείνον της ύπαρξης μίας στρατηγικής με ηγεμονικούς στόχους»⁸. Ο στόχος αυτός θα αποδειχθεί καθοριστικός για τον προσανατολισμό της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής κατά τη διάρκεια των ετών, που θα ακολουθήσουν. «Η ουδετερότητα του μεσοπολέμου, η καθυστερημένη είσοδος στην παγκόσμια σύρραξη, η μεταγενέστερη ευθυγράμμιση με το δυτικό στρατόπεδο εγγράφεται στα πλαίσια αυτής της στρατηγικής»⁹. Πράγματι η τακτική των ελιγμών, που ακολουθήθηκε από την Τουρκία κατά τη διάρκεια του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου και θεωρήθηκε συχνά ότι διασφάλιζε την ουδετερότητα, δεν ερμηνεύεται ούτε από τις οικονομικές και στρατιωτικές της αδυναμίες ούτε από μία στάση «παθητική και φοβισμένη», επιχειρήματα, που έχουν γενικά προβληθεί. Αντιθέτως για να μπορέσει να ανασυστήσει την «ηγεμονία της στην περιοχή» η Τουρκία πράγματι προσπάθησε, όπως φαίνεται, να εξαγοράσει την είσοδό της στον πόλεμο παίρνοντας ανταλλάγματα από την πλευρά, που προσέφερε τα περισσότερα»¹⁰. Για να επιτύχει αυτό το στόχο-ορόσημο της διπλωματίας της, [...] «απαιτούσε διαδοχικά από τη Γερμανία, τη Μεγάλη Βρετανία, και τις Η.Π.Α. – εδαφικά κέρδη στο Ιράκ, τη Συρία, τα Δωδεκάνησα, την Ελλάδα, ή τη Σοβιετική Ένωση, προσάρτηση της Κύπρου, διατήρηση της Αλβανίας υπό τον έλεγχό της, αναγνώριση του ηγετικού της ρόλου στα Βαλκάνια»¹¹. Πρέπει να επισημάνουμε ότι η

πολιτική της Τουρκίας συνεχίζεται αμετάβλητη και ότι οι τουρκικές φιλοδοξίες παραμένουν ίδιες στο ακέραιο μέχρι σήμερα. Στο εξωτερικό μέτωπο, η Τουρκία διεκδικεί εδαφικά κέρδη στο πλευρό αυτών που προσφέρουν τα περισσότερα και συγχρόνως στο εσωτερικό εκμεταλλεύεται σε μεγάλο βαθμό την υπόθεση του παντουρανισμού, μολονότι ένας από τους θεμέλιους λίθους της εξωτερικής πολιτικής της τουρκικής Δημοκρατίας στο ξεκίνημά της ήταν η απομάκρυνση από αυτήν την ιδεολογία. Έτσι στο όνομα του παντουρανισμού η Τουρκία χαιρείται γιατί η Γερμανία εισέβαλε στη Ρωσία και αναζητά αμέσως το κέρδος¹². Κάνει τις ίδιες προτάσεις στους Συμμάχους. Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι η Τουρκία δεν μπόρεσε να επωφεληθεί απ' αυτό το παιχνίδι των ισορροπιών και να προωθήσει τα ηγεμονικά της σχέδια επειδή η Μεγάλη Βρετανία δεν μπορούσε να αφήσει την Κύπρο στα χέρια της Τουρκίας χωρίς να φοβάται μήπως τυχόν επιδεινωθούν οι καλές της σχέσεις με την ελληνική μοναρχία, όπως δεν μπορούσε να υποχωρήσει στις διεκδικήσεις της Τουρκίας στη Μοσσούλη, χωρίς να χάσει μέρος της επιρροής της στις αραβικές χώρες. Η Γερμανία δεν μπορούσε να ικανοποιήσει στο σύνολό τους τις τουρκικές απαιτήσεις λόγω της συμμαχίας της με την Ιταλία και τη Βουλγαρία. Επιπλέον, εάν η πτώση του μουσολινικού καθεστώτος και η αποδυνάμωση της παρουσίας του στη Μεσόγειο άνοιγε το δρόμο για την εκπλήρωση των τουρκικών στόχων, γρήγορα αυτοί εμποδίστηκαν από την προέλαση των σοβιετικών στρατευμάτων στα Βαλκάνια και τη μεγαλειώδη νίκη των Συμμάχων.

Το διεθνές μεταπολεμικό σύστημα, όπως διαμορφώνεται, ανατρέπει τα σχέδιά της, αναγκάζεται να καταγραφεί ως δύναμη σ' ένα στρατόπεδο για να επιτύχει τους στόχους της. Γι' αυτό διακαώς ποθεί να ανοίξουν γι' αυτήν οι πύλες του Ν.Α.Τ.Ο. και να «ενσωματωθεί» στην Ευρώπη. Αφού εντάχθηκε στο δυτικό στρατόπεδο, η Τουρκία προσπάθησε να εκπληρώσει μετά τον πόλεμο τις ηγετικές της φιλοδοξίες συμμετέχοντας στο σύμφωνο της Βαγδάτης, το οποίο θα αποτύχει παταγωδώς το 1959. Έτσι απομονωμένη στους κόλπους της Μέσης Ανατολής, η Τουρκία, θα βρεθεί αντιμέτωπη με την Ελλάδα στο κυπριακό ζήτημα. Μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο οι δύο παραδοσιακοί εχθροί θα βρεθούν για άλλη μια φορά πλάι-πλάι στη διεθνή κονίστρα στις απαρχές του ψυχρού πολέμου: αφού έγιναν και οι δύο δεκτές στο Ν.Α.Τ.Ο. και μετά στο συμβούλιο της Ευρώπης, η Τουρκία και η Ελλάδα είναι οι πρώτες, που θα «ενεργηθούν» από το «δόγμα Τρούμαν». Οι κυβερνήσεις της κάθε χώρας λαμβάνουν σημαντική οικονομική βοήθεια στα πλαίσια του σχεδίου Μάρσαλ και εφαρμόζουν την ίδια αντικομμουνιστική πολιτική υπό την επήρεια ενός παθιασμένου μακαρθισμού. Οι αρμονικές σχέσεις αυτών των «νεόκοπων συμμάχων», που τους ενώνει ο αντι-σοβιετισμός και τους φέρνει πιο κοντά στο δυτικό μπλοκ, θα διαρκέσουν μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '50, χρονολογία κατά την οποία θα συγκρουστούν εκ νέου. Από τότε η Ελλάδα και η Κύπρος αποτελούν τις αιχμές της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής.

Η ανάμιξη της Τουρκίας στο κυπριακό ζήτημα

Οι διεθνείς εξελίξεις και τα κινήματα ανεξαρτησίας στις βρετανικές αποικίες συνέβαλαν στο να προβληθούν οι κυπριακές αξιώσεις για ανεξαρτησία. Η διακήρυξη υπέρ της αυτοδιάθεσης των λαών των αποικιών, που διατυπώθηκε στη Χάρτα των Ηνωμένων Εθνών και η διάλυση της βρετανικής αυτοκρατορίας ενεθάρρυναν αυτού του τύπου τη δυναμική. Στις 28 Ιουλίου του 1954 ο αναπληρωτής υφυπουργός των αποικιών δηλώνει κατηγορηματικά ενώπιον της Βουλής των Κοινοτήτων: «Ορισμένα τμήματα της επικράτειας της Κοινοπολιτείας δεν θα μπορέσουν ποτέ να διεκδικήσουν την πλήρη ανεξαρτησία τους». Με εξασθενημένη ήδη τη δύναμή της μετά την απώλεια του ελέγχου στη Διώρυγα του Σουέζ και την πανωλεθρία της πολιτικής της στην Άπω-Ανατολή, η Μεγάλη Βρετανία ψάχνει απεγνωσμένα για λύσεις προκειμένου να διατηρήσει το νησί υπό τον έλεγχό της. Στην προσπάθειά της να καταπνίξει κάθε κίνημα αυτο-διάθεσης η βρετανική κυβέρνηση εκμεταλλεύεται την παρουσία της τουρκοκυπριακής μειονότητας στο νησί και αναζητά τη βοήθεια της Τουρκίας προκειμένου να ανακόψει τη φυσιολογική εξέλιξη των πραγμάτων. Η τουρκική κυβέρνηση δραττείται αυτής της ανέλπιστης ευκαιρίας και παρεμβαίνει στην Κύπρο αφηφώντας τις δεσμεύσεις, που είχε αναλάβει με την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης: η τουρκοκυπριακή μειονότητα καθίσταται μ' αυτόν τον τρόπο συγχρόνως το όργανο της βρετανικής αποικιοκρατίας και της τουρκικής επεκτατικής πολιτικής.

Η διχοτόμηση του νησιού αποτελεί τον κύριο στόχο της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας. Η Μεγάλη Βρετανία αποφασίζει να φέρει σε επαφή κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων την Τουρκία και την Ελλάδα, για να επιτύχει μία μόνιμη λύση προς όφελός της. Καλεί τις δύο χώρες να συμμετάσχουν στη Διάσκεψη του Λονδίνου για το κυπριακό ζήτημα στις 30 Ιουνίου του 1955. Η τουρκική κυβέρνηση λοιπόν επωφελείται της ευκαιρίας και δέχεται αμέσως την πρόκληση, με την οποία επιτυγχάνει την αναγνώριση των δικαιωμάτων της πάνω στο νησί, που διεκδικούσε εδώ και κάποια χρόνια. Πράγματι, η Τουρκία είχε εκδηλώσει τις προθέσεις της εν όψει της διεκδίκησης της ανεξαρτησίας του συνόλου των πληθυσμών του νησιού: στις 29 Αυγούστου του 1954 ο Μεντερές και ο Ινονού διεκήρυξαν από κοινού ότι η Τουρκία θα αντετίθετο σε κάθε αλλαγή του *status quo* στο νησί¹³. Στη Διάσκεψη του Λονδίνου η Τουρκία επανέρχεται στο προσκήνιο για την επίλυση της κυπριακής διαμάχης. Παράλληλα προβάλλει, αυτή τη φορά πιο συγκροτημένα, έναν πολιτικό στόχο, την εκπλήρωση του οποίου επεδίωκε η Αγκυρα από το διαμελισμό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και μετά και τον οποίο κρατούσε καλά κρυμμένο κατά την περίοδο της ανασυγκρότησης αμέσως μετά τον πόλεμο¹⁴. Η κύρια λοιπόν δύναμη, που διέθετε, προέρχεται από τη βελτίωση συνολικά της διπλωματικής της θέσης. Εκμεταλλευόμενη τη ζωτικής σημασίας θέση της στην περιοχή για τον αμυντικό μηχανισμό των Δυτικών όπως και τις διαδοχικές αποτυχίες της Μεγάλης Βρετανίας, η Τουρκία προβαίνει στα απαραίτητα διαβήματα για να πετύχει να επιβληθεί. Την παραμονή της Διάσκεψης του Λονδίνου και ενώ η Μεγάλη Βρετανία είχε προσφύγει στη στρατιωτική βοήθεια της Τουρκίας για την επίλυση της διαμάχης, εκείνη ήξερε τέλεια να επωφεληθεί του σχεδίου. Οι τούρκοι ιθύνοντες αναφέρθηκαν στο «ενδιαφέρον» της χώρας τους και έτσι απεκάλυψαν τους πολιτικούς στόχους της Τουρκίας. Η κυβέρνηση οργάνωσε τεράστιες διαδηλώσεις με σκοπό να ασκήσει πίεση στις διαπραγματεύσεις, που είχαν ξεκινήσει στα τέλη του Αυγούστου του 1955. Οι διαδηλώσεις πήραν τη μορφή συλλογικής υστερίας και οι διαδηλωτές ξέσπασαν πάνω στον ελληνικό πληθυσμό, ιδιαίτερα στην Κωνσταντινούπολη και στη Σμύρνη: λεηλατήθηκαν εμπορικά καταστήματα, κατοικίες, ορθόδοξες εκκλησίες. Οι ρατσιστικές αυτές ενέργειες προσέλαβαν τέτοιες διαστάσεις ώστε η ίδια η κυβέρνηση, που τις είχε υποκινήσει, αναγκάστηκε να κηρύξει τρεις μεγάλες πόλεις (Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Αγκυρα) σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης. Αυτά τα γεγονότα προκάλεσαν ένα μεταναστευτικό ρεύμα του ελληνικού στοιχείου προς τη μητροπολιτική Ελλάδα.

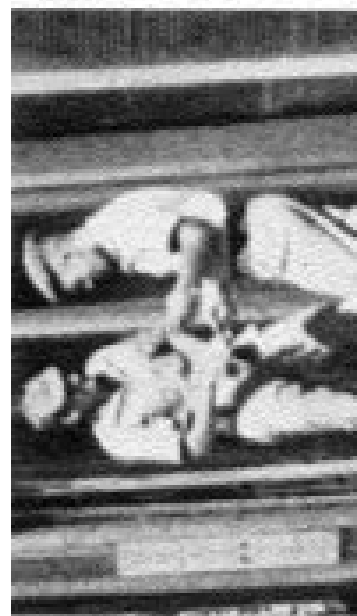
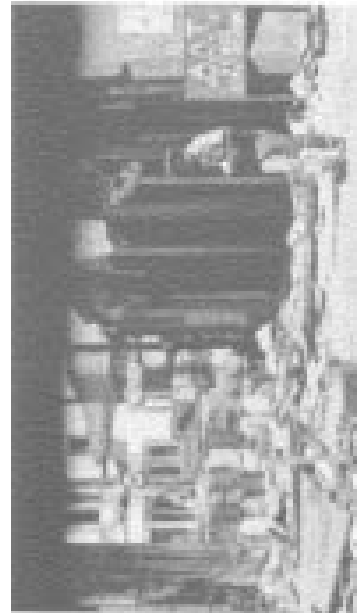
Έτσι, η κυπριακή κρίση δεν έδωσε μόνο την ευκαιρία στην Τουρκία να αποκαλύψει την πρόθεσή της να επεκτείνει την κυριαρχία της στην Κύπρο αλλά και της επέτρεψε επίσης να διατυπώσει τις διεκδικήσεις της στα νησιά του Αιγαίου Πελάγους, μολονότι είχε παραιτηθεί από τις αξιώσεις της το 1923 με τη συνθήκη της Λωζάννης όπως άλλωστε είχε κάνει και με την Κύπρο και το σαντζάκιο της Αλεξανδρέττας. Ο Υπουργός Εξωτερικών Kōprülü σε μία ομιλία του στην Εθνοσυνέλευση στις 25 Φεβρουαρίου του 1956 διακηρύσσει: «Η Κύπρος δεν μπορεί να ανήκει σε κανένα άλλον παρὰ μόνο στην Τουρκία»¹⁵. Η Κοινοβουλευτική Ομάδα του Δημοκρατικού Κόμματος, που συγκέντρωνε σχεδόν το σύνολο των εδρών στην Εθνοσυνέλευση, αποφασίζει στις 12 Ιουλίου του 1956 να θέσει υπό αμφισβήτηση το καθεστώς των νησιών και της Δυτικής Θράκης αν η Ελλάδα εμμένει στις θέσεις της»¹⁶. Την ίδια μέρα η βρετανική κυβέρνηση δηλώνει ότι αποδέχεται την αρχή της αυτοδιάθεσης αλλά ότι οφείλει επίσης να συμβουλευτεί την Τουρκία. «Τίποτα δεν υποχρεώνει το Λονδίνο να το κάνει αφού οι Τούρκοι παραιτήθηκαν χωρίς όρους από κάθε δικαίωμά τους πάνω στο νησί και συγκεκριμένα με τη συνθήκη της Λωζάννης. Είναι πάγια όμως τακτική των συντηρητικών να εμπλέκουν τους Τούρκους για να αντισταθμίσουν τις παραχωρήσεις, που εξαναγκάστηκαν να κάνουν προς την ελληνική κοινότητα»¹⁷. Εάν παραχωρηθεί στους Έλληνες το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης, το Λονδίνο παρέχει σαν αντιστάθμισμα στην τουρκική μειονότητα τη δυνατότητα «να παγώνει τις διαδικασίες». Στα πλαίσια αυτής της πολιτικής, η βρετανική κυβέρνηση με το σχέδιο «Radcliffe» του Δεκεμβρίου του 1956 προβαίνει σε σημαντικές παραχωρήσεις προς την τουρκική μειονότητα και αναφέρεται στο ενδεχόμενο της διχοτόμησης σε περίπτωση διαφωνίας. Η Ελλάδα απορρίπτει το σχέδιο, ενώ η Τουρκία το αποδέχεται σαν βάση για διαπραγμάτευση. Το ένα σχέδιο θα διαδέχεται το άλλο διαγράφοντας ωστόσο μία σταθερή τροχιά: όλα θα απορριφθούν από την Ελλάδα καθώς δια-

πνέονται από την έντονη επιθυμία της Τουρκίας να αναμειχθεί στα ζητήματα του νησιού και να παραχωρηθούν προνόμια στην τουρκική μειονότητα. Έκτοτε οι τουρκικές αρχές δεν σταμάτησαν να επισείουν την απειλή της διχοτόμησης για να εδραιώσουν τη θέση τους στο νησί.

Η Τουρκία θα εντείνει τις πιέσεις της στην Ελλάδα και τη Μεγάλη Βρετανία¹⁸ εκμεταλλευόμενη τη στρατηγική της θέση στο Ν.Α.Τ.Ο. και στο σύμφωνο της Βαγδάτης¹⁹. Ο Μεντερές σε μία ομιλία του στην Προύσα, τον Απρίλιο του 1957, δηλώνει: «Η μόνη λύση για την Κύπρο είναι η διαίρεση του νησιού σε δύο τμήματα»²⁰. Στις αρχές του 1958 ο τούρκος Υπουργός των Εξωτερικών F. R. Zorlu επαναλαμβάνει την πρόταση διχοτόμησης του νησιού ενώπιον του βρετανού ομολόγου του Selwyn Lloyd, στα πλαίσια των συνομιλιών μεταξύ της Τουρκίας και της Μεγάλης Βρετανίας²¹. Τον Ιανουάριο του 1958 μετά την επίσκεψη του κυβερνήτη της Κύπρου, Hugh Foot στην Άγκυρα, ξέσπασαν στο νησί βίαια επεισόδια, τα οποία ο βρετανικός στρατός δεν μπόρεσε να καταστείλει. Στο τέλος των διαπραγματεύσεων η τουρκική κυβέρνηση απορρίπτει το σχέδιο της αυτονομίας, που προτάθηκε από τη Μεγάλη Βρετανία. Η τουρκική κυβέρνηση υποστηρίζει σθεναρά τις θέσεις της, τάσσεται υπέρ της διαίρεσης του νησιού και διοργανώνει σ' ολόκληρη σχεδόν την Τουρκία διαδηλώσεις, οι οποίες απηχούν αυτές που οργανώθηκαν από την τουρκική μειονότητα στην Κύπρο υποκινημένες από την Άγκυρα²². Τον Ιούνιο του 1958 οι συγκρούσεις ανάμεσα στις δύο κοινότητες πολλαπλασιάζονται καθιστώντας την Κύπρο ακυβέρνητη. Η κατάσταση ελέγχεται στο εξής από τους εξτρεμιστές της Ε.Ο.Κ.Α. και της τουρκικής Τ.Μ.Τ.

Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, που κατέληξαν στην υπογραφή των διεθνών συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου το 1959 παραχωρήθηκαν στην Τουρκία σημαντικές εξουσίες και δικαιώματα με αποτέλεσμα να παρεμβαίνει στις υποθέσεις του νησιού. Όμως περισσότερο κι από τα συνταγματικά κείμενα αυτές οι δύο τελευταίες συνθήκες συνέβαλαν στο να μειωθεί η ένταση του ανταγωνισμού θεσμοθετώντας την υπονόμευση της δημοκρατίας της Κύπρου²³. Τα τρία συμβαλλόμενα μέρη εγγυώνται την «ανεξαρτησία», ας πούμε καλύτερα την περιορισμένη κυριαρχία της Κύπρου και τους παραχωρείται το δικαίωμα να παίρνουν χωριστά ή από κοινού τα απαραίτητα μέτρα για να γίνονται σεβαστές οι αρχές τις οποίες εγγυώνται με άλλα λόγια έχουν το δικαίωμα να επιβάλλουν τη θέλησή τους στις εσωτερικές υποθέσεις. Τέλος τους αναγνωρίζεται το δικαίωμα της στρατιωτικής παρουσίας στο νησί. Η Τουρκία δεν πέτυχε τη διαίρεση, άνοιξε όμως ο δρόμος για την πραγματοποίηση μιας φιλοδοξίας πολλών ετών. Κατόρθωσε να τεθεί σε ισχύ το σύστημα των δύο κοινοτήτων και ταυτόχρονα να μειώσει το κύρος του συντάγματος με ανεφάρμοστες διατάξεις. Ο πληθυσμός χωρίστηκε σε δύο κοινότητες με βάση την εθνική τους καταγωγή. Στην τουρκική μειονότητα παραχωρούνται δικαιώματα δυσανάλογα προς τη δύναμή της. Σύμφωνα με το σύνταγμα, η εκτελεστική εξουσία ασκείται από έναν κύριο πρόεδρο ελληνικής καταγωγής, εκλεγμένο από τους ελληνοκυπρίους και έναν κύριο αντιπρόεδρο τουρκικής καταγωγής, εκλεγμένο από τους τουρκοκυπρίους²⁴. Ο αντιπρόεδρος διατηρεί το δικαίωμα της απόλυτης αρνησικυρίας (βέτο) όσον αφορά νόμους θεμελιώδεις, που έχουν ψηφισθεί από τη Βουλή των Αντιπροσώπων. Έχει επίσης τη δυνατότητα να ασκήσει βέτο στις αποφάσεις του υπουργικού συμβουλίου, που απαρτίζεται από δέκα μέλη εκ των οποίων τρεις είναι τουρκοκύπριοι, (μολοντί αυτοί δεν αντιπροσωπεύουν παρό μόνο το 18% του πληθυσμού) που έχουν διοριστεί από τον αντιπρόεδρο²⁵. Οι τουρκοκύπριοι βουλευτές της Βουλής των Αντιπροσώπων εκλέγονται ξεχωριστά από τη δική τους κοινότητα. Η Βουλή δεν έχει το δικαίωμα να τροποποιήσει καθ' οιονδήποτε τρόπο τα βασικά άρθρα του συντάγματος. Για κάθε άλλη πιθανή τροποποίηση απαιτείται πλειοψηφία των δύο τρίτων των μελών ελληνοκυπρίων και τουρκοκυπρίων. Κάθε τροποποίηση του εκλογικού νόμου καθώς και η ψήφιση ενός νόμου σχετικού με τις κοινότητες ή με τη φορολογία απαιτεί απόλυτη πλειοψηφία με ξεχωριστή ψηφοφορία στους κόλπους των ελληνοκυπρίων και τουρκοκυπρίων βουλευτών. Έτσι 8 τουρκοκύπριοι βουλευτές μπορούν ενδεχομένως να απορρίψουν ένα σχέδιο νόμου, που ψηφίστηκε από 35 ελληνοκύπριους βουλευτές και 7 τουρκοκύπριους βουλευτές.

Στις συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου τα τρία μέρη επεξεργάστηκαν ένα σύνταγμα το οποίο συμβάλλει στη διχοτόμηση παρά στη συνεργασία και στην ενότητα. Η τουρκοκυπριακή μειονότητα κατέχει πράγματι εξουσίες δυσανάλογες σε σχέση με την ελληνική κοινότητα. Θεσμοθετώντας λοιπόν τη διάσπαση των δύο κοινοτήτων και παραχωρώντας σε μία μειονότητα,

που αντιπροσωπεύει το 18% του πληθυσμού, το δικαίωμα να απορρίπτει τη βούληση της πλειοψηφίας τα συμβαλλόμενα μέρη σύστησαν έναν πολιτικό οργανισμό, που δεν ήταν δυνατόν να λειτουργήσει. Αυτό το σύνταγμα, που επιβλήθηκε στους Κυπρίους, οδήγησε στον de facto σχηματισμό δύο κυβερνήσεων. Αυτή η «συνταγματική παραδοξότητα» ήταν καθ' όλα νόμιμη, δεν ήταν όμως δυνατή η εφαρμογή της. Από την πρώτη στιγμή θα κλιμακωθούν οι εντάσεις και οι συγκρούσεις και τα πράγματα θα οδηγηθούν σε αδιέξοδο. Έτσι τα προνόμια, που παραχωρήθηκαν με τη συνθήκη του Λονδίνου στην Τουρκία, θα ενθαρρύνουν τους τούρκους ιθύνοντες να επιδιώξουν την υλοποίηση των στόχων τους: η Τουρκία θα διεκδικήσει για άλλη μία φορά μετά το 1963 τη διαίρεση της Κύπρου και θα την επιβάλλει δια της βίας το 1974.

Κύπρος: η καταλυτική της επίδραση στη διαμόρφωση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής

Η αλλαγή ορισμένων δεδομένων, που ίσχυαν στο διεθνές σύστημα, προς τα τέλη της δεκαετίας του '50 προκαλεί διογκούμενη ανησυχία στην Τουρκία: το οριστικό τέλος του συμφώνου της Βαγδάτης, η εξομάλυνση των αμερικανο-σοβιετικών σχέσεων στις αρχές της δεκαετίας του '60, η μείωση της δύναμης του Ν.Α.Τ.Ο. στην περιοχή ωθούν τους τούρκους ιθύνοντες στο να διαφοροποιήσουν τις διπλωματικές τους σχέσεις. Λόγω της κυρίαρχης κρίσης η Ελλάδα με την Ε.Ο.Κ. αναδείχθηκε σε καθοριστικό παράγοντα όσον αφορά τους προσανατολισμούς της τουρκικής πολιτικής. Το αίτημα της σύνδεσης της Ελλάδας με την Ε.Ο.Κ. το 1959 δημιουργεί μια νέα πολιτική πραγματικότητα για την Τουρκία. Σε περίπτωση που η Ελλάδα γινόταν δεκτή στην Ε.Ο.Κ. και ενίσχυε τους πολιτικούς της δεσμούς με την Κοινοτική Ευρώπη, η Τουρκία θα κινδύνευε να χάσει την υποστήριξη που της παρείχε η Δύση κατά τη διάρκεια της έντασης. Η Τουρκία όμως συγκεκριμένα αυτή την περίοδο υφίσταται μία βαθμιαία απομόνωση στην περιοχή, συνεπεία των βλέψεων της στη Μέση Ανατολή. Γι' αυτό το λόγο το αίτημα σύνδεσης της Ελλάδας «έσπειρε τον πανικό στο τουρκικό υπουργείο Εξωτερικών», όπως υποστηρίζει ο τούρκος δημοσιογράφος Μ. Α. Birand. Η Τουρκία θα καταθέσει και αυτή βιαστικά την αίτησή της δεκαπέντε μέρες μετά.

Η πιο σημαντική όμως εξέλιξη είναι χωρίς αμφιβολία το άνοιγμα της Τουρκίας προς την Ε.Σ.Σ.Δ. και τις αραβικές χώρες για να βρει στήριγμα για την πολιτική της, που αφορά την Κύπρο και την Ελλάδα. Οι συνασπισμοί, που σχηματίστηκαν μετά τον πόλεμο και οι ακραίες θέσεις που πήρε η Τουρκία, θα δώσουν βαθμιαία τη θέση τους σε μία περίοδο ύφεσης, που γίνεται ιδιαίτερα αισθητή στις αρχές της δεκαετίας του '60. «Την πενταετία 1945-52 η έννοια του συνασπισμού λειτουργεί σαν βασικό σημείο αναφοράς. Την περίοδο 1962-75 το ενδιαφέρον όλων επικεντρώνεται στο θέμα της ύφεσης»²⁶ με την εμφάνιση νέων δεδομένων, πολιτικών και στρατιωτικών, δημιουργώντας νέους συσχετισμούς δυνάμεων. Η κρίση των πυραύλων, τον Οκτώβριο του 1962, είναι κατά γενική ομολογία το σημείο συνάντησης δύο εποχών, του ψυχρού πολέμου και της ύφεσης. Ταυτόχρονα οι Η.Π.Α. επαναπροσδιορίζουν τους στρατηγικούς τους στόχους, γεγονός που θα επηρεάσει τις προτεραιότητες της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Στα πλαίσια αυτών των ανακατατάξεων το ενδιαφέρον των Η.Π.Α. για τη θέση της Τουρκίας μεταβάλλεται σημαντικά. Με αυτό το σκεπτικό κατά τη διάρκεια της κρίσης των πυραύλων στην Κούβα το 1962, οι σοβιετικοί απέσυραν τους πυραύλους τους και σε αντάλλαγμα οι αμερικανοί υποχρεώθηκαν να απομακρύνουν τις βάσεις των πυραύλων Zeus στην Τουρκία. Η απομάκρυνση των αμερικανικών πυραύλων Zeus το 1963 εντάσσεται στη λογική του επαναπροσανατολισμού των στρατηγικών στόχων των Η.Π.Α., γεγονός που συντελεί στο να ενταθεί η ανησυχία της Τουρκίας για την πολιτική που θα ακολουθήσει η Βορειοατλαντική συμμαχία. Ενώ μέχρι τότε «είχε εμπιστευθεί» τα θέματα της ασφάλειάς της στο Ν.Α.Τ.Ο., αναρωτιέται πλέον κατά πόσο το βορειοατλαντικό σύμφωνο δύναται να εξασφαλίσει την άμυνά της και να ικανοποιήσει τις επεκτατικές της βλέψεις. Η κρίση των πυραύλων έκανε ξεκάθαρο πράγματι στην Τουρκία ότι η θέση της στους κόλπους του δυτικού στρατοπέδου, τόσο σε στρατιωτικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο, εξαρτιόταν άμεσα από τις αλλαγές, που είχαν προκύψει στο εσωτερικό των συνασπισμών. «Η συμμαχία επιχειρούσε –όπως και η ίδια η Τουρκία αντέληφθη– να επανεκτιμήσει το ρόλο, που θα μπορούσε να διαδραματίσει η χώρα. Ο ρόλος της όμως πλέον ήταν λιγότερο ζωτικής σημασίας και περιοριζόταν σε ζητήματα τακτικής»²⁷. Η τουρκική εξωτερική πολιτική θα υποστεί κλυδωνισμούς εξαιτίας της αλλαγής των αμερικανικών στρατηγι-

κών στόχων, τη στιγμή μάλιστα που είχε ξεκινήσει την επεξεργασία σχεδίων για μια πιθανή σύρραξη στην Κύπρο. Εάν η κρίση των πυραύλων δεν την οδήγησε σε ουσιαστικές τροποποιήσεις της εξωτερικής της πολιτικής, η κυπριακή κρίση του 1964 θα παίζει το ρόλο του καταλύτη.

Μολονότι οι δυτικές χώρες είχαν στηρίξει μέχρι τότε την επεκτατική τουρκική πολιτική, από τη δεκαετία του '60 και μετά, και ιδιαίτερα, κατά τη διάρκεια της κυπριακής κρίσης του 1963-64, η Τουρκία θα προσκρούσει στις στρατηγικές επιλογές των πολυτίμων συμμάχων της. Κατά συνέπεια θα υποχρεωθεί να επαναπροσδιορίσει την εξωτερική της πολιτική αναζητώντας νέες συμμάχους, που θα της επιτρέψουν να δημιουργήσει ευνοϊκές συνθήκες για τη στήριξη της πολιτικής της. Και πράγματι, η σημασία που αποδίδει πλέον η Τουρκία στην ενίσχυση των δεσμών της με την Ε.Σ.Σ.Δ. και τις αραβικές χώρες, με τις οποίες οι σχέσεις της μέχρι τότε δεν ήταν οι καλύτερες δυνατές, είναι κατά πολύ μεγαλύτερη από αυτήν που απέδιδε για την ενίσχυση των δεσμών της με τους αμερικανούς και τους ευρωπαίους.

Οι προσπάθειες διευθέτησης της κυπριακής διαμάχης με τις συνθήκες της Λωζάννης και της Ζυρίχης καταλήγουν πολύ γρήγορα σε αδιέξοδο. Χωρίς να εγκαταλείπει τον αντικειμενικό της στόχο, τη διχοτόμηση του νησιού, η Τουρκία θα εκμεταλλευτεί πιο εύκολα το θεσμικό πλαίσιο, που αποδείχτηκε τελικά πρακτικά ανεφάρμοστο, με αποτέλεσμα να προκαλέσει μία νέα σειρά κρίσεων από την πρώτη κιόλας στιγμή της εφαρμογής του. Μολονότι το Σύνταγμα μπόρεσε να κατευνάσει τα πνεύματα, έστω και για ένα σύντομο χρονικό διάστημα, θεωρούμε ότι τελικά υπήρξε ένας αποσταθεροποιητικός παράγοντας για τις δύο κοινότητες, αφού στην πραγματικότητα δεν στόχευε στην επίτευξη της ισορροπίας στο νησί²⁸. Το θεσμικό πλαίσιο, που επιβλήθηκε στους Κυπρίους, προκάλεσε διαδοχικές κρίσεις κατά τη διάρκεια των οποίων η Άγκυρα θα βρει την ευκαιρία να δικαιολογήσει την παρέμβασή της. Οι εξουσίες που παραχωρήθηκαν σε κάθε κοινότητα παρεμποδίζουν αναπόφευκτα την ομαλή λειτουργία των θεσμών. Το Σύνταγμα παραμένει πάντοτε ανεφάρμοστο και το γεγονός αυτό δημιουργεί μία ολοένα και πιο τεταμένη κατάσταση. Οι εξτρεμιστές κάθε πλευράς σπεύδουν να επωφεληθούν. Η ελληνική πλευρά με το «σχέδιο Ακρίτας» αναβιώνει την παράδοση, θέτοντας εκ νέου ως απώτερο στόχο της την Ένωση. Αντίστοιχα η τουρκική πλευρά, στην οποία ο εθνικισμός εμφανίστηκε με πολλές δεκαετίες καθυστέρηση, από τη στιγμή που θα ξεσπάσει μία κρίση υποκινημένη από τους Έλληνες, εκθειάζει τη λύση της μονομερούς ανακήρυξης της τουρκοκυπριακής κυβέρνησης, που θα την ακολουθήσει στρατιωτική παρέμβαση της Άγκυρας.

Ο Μακάριος, διαφωνώντας με τις συνθήκες και το σύνταγμα που παραχωρήθηκε, τίθεται υπέρ της κατάργησης της κηδεμονίας στην Κύπρο. Προβλέπει την αναθεώρηση του συντάγματος, που φαντάζει αδιανόητη, όσο αυτοί που υπέγραψαν τις συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου κατέχουν αντιστοίχως σημαίνουσες θέσεις στις κυβερνήσεις τους. Οι τούρκοι ιθύνοντες αντιτίθενται κατηγορηματικά. Οι ελληνικές αρχές από την πλευρά τους απαιτούν την προκαταβολική συγκατάθεση του Μακαρίου σε μία πιθανή αναθεώρηση. Το Νοέμβριο του 1963, η άνοδος στην εξουσία του Γ. Παπανδρέου, που είχε ασκήσει ανοιχτά κριτική στις συμφωνίες όσο ήταν στην αντιπολίτευση, ανοίγει νέες προοπτικές για το Μακάριο. Οι προτάσεις του Μακαρίου για την αναθεώρηση του συντάγματος, τις οποίες είχε γνωστοποιήσει στις κυβερνήσεις των τριών εγγυητριών δυνάμεων στο νησί, προχωρούν σε βαθιές τομές και ανατρέπουν την ισορροπία, που είχε γίνει αποδεκτή το 1960: δεν γίνεται πλέον λόγος για την ισότιμη σύμπραξη δύο κοινοτήτων, που δρουν ως εταίροι, αλλά για την επίτευξη μίας ισορροπίας, που θα διασφαλίζει τα θεμελιώδη δικαιώματα της μειοψηφίας στο εσωτερικό ενός κράτους στο εξής ενιαίου. Οι προτάσεις του Μακαρίου προκάλεσαν την πιο σημαντική κρίση πριν από αυτήν του 1974, που ήταν αποφασιστικής σημασίας. Μολονότι η τουρκική κοινότητα εξασφάλισε –λαμβάνοντας υπόψη μας την πραγματική δύναμη που είχε στο νησί– υπερβολικά προνόμια το 1960, κάνει σημαντικά βήματα προς τα πίσω εξαιτίας των τροπολογιών που κατατέθηκαν. Γαντζώνεται πεισματικά από τα αρχικά κείμενα. Η κυβέρνηση όμως της Άγκυρας δεν αφήνει την τουρκοκυπριακή κοινότητα να επιλέξει τον τρόπο που θα αντιδράσει. Απορρίπτει ευθέως το σχέδιο και προετοιμάζεται για τη ρήξη. Ιδιαίτερα μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1960 στην Τουρκία και την επανάλληψη των εργασιών του Κοινοβουλίου (το Δημοκρατικό Κόμμα του Λαού είχε την πλειοψηφία) η χώρα γνωρίζει μια τε-

ράστια οικονομική, κοινωνική και πολιτική κρίση. Οι προσπάθειες για πραξικόπημα διαδέχονται η μία την άλλη, οι τούρκοι ιθύνοντες αδυνατούν να βρουν πολιτική λύση για να ξεπεραστεί η κρίση. Μία σύγκρουση με την Ελλάδα για το κυπριακό ζήτημα θα μπορούσε να λειτουργήσει ως καταλύτης για την εθνική ενότητα. Έτσι η Κύπρος αναδείχθηκε σε εθνικό πρόβλημα.

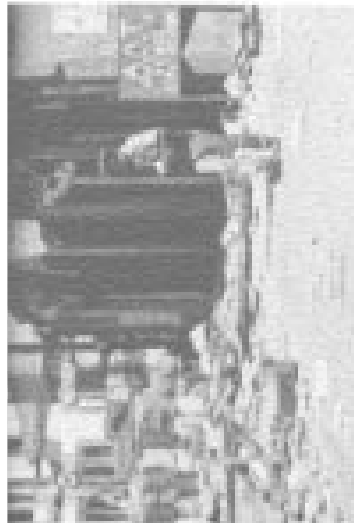
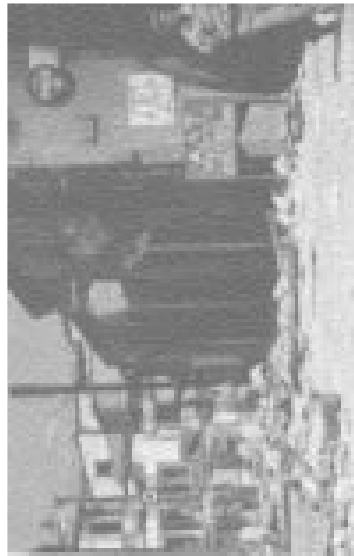
Οι Τούρκοι μετά τα βίαια επεισόδια, που σαρώνουν το νησί στα τέλη του 1963, ως συνέπεια των δυσλειτουργιών, που απέρρεαν από το Σύνταγμα και ενισχύονται από τις εθνικιστικές εξάρσεις, δεν τηρούν αυτά που προβλέπονται από το σύνταγμα του 1960 και ανακοινώνουν ότι θα προχωρήσουν στο σχηματισμό χωριστής κυβέρνησης. Οι Έλληνες με τη σειρά τους διώχνουν τους τούρκους υπαλλήλους, που έχουν παραμείνει στις θέσεις τους. Οι Η.Π.Α. και το Ν.Α.Τ.Ο. θεωρούν ότι η κυπριακή διαμάχη θα μπορούσε να προσλάβει τις διαστάσεις ενός εμφυλίου πολέμου, που θα απειλούσε την άμυνα μίας ολόκληρης πτέρυγας του ατλαντικού συμφώνου. Σε αυτά τα πλαίσια, το Ν.Α.Τ.Ο. φοβάται δύο πράγματα: από τη μία μήπως μια ένοπλη σύγκρουση φέρει αντιμέτωπους δύο παλαιούς συμμάχους και διαταράξει τη συνοχή της νότιας πτέρυγας της Συμμαχίας και από την άλλη, σύμφωνα με «μία τακτική, που προσαρμόζεται ανάλογα με τις περιστάσεις», (φοβάται) μήπως μία περιορισμένης έκτασης σύγκρουση με την Ε.Σ.Σ.Δ. επεκταθεί και μετατραπεί σε παγκόσμια σύρραξη. Πρέπει λοιπόν να αποκλιμακωθεί η ένταση όσο το δυνατόν πιο γρήγορα, πριν επιτευχθεί διακανονισμός. Οι διαπραγματεύσεις, που διεξάγονται υπό την αιγίδα της Μεγάλης Βρετανίας ανάμεσα στους αντιπροσώπους των δύο κοινοτήτων, καταλήγουν στις 30 Δεκεμβρίου σε κατάπαυση πυρός στη Λευκωσία²⁹, όμως λύση επί τόπου δεν έχει βρεθεί. Μετά από πρόταση της Μεγάλης Βρετανίας συγκαλείται διάσκεψη, στην οποία συμμετέχουν όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη. Ο Μακάριος υποβάλλει στη διάσκεψη μνημόνιο με δεκατρία σημεία-τροπολογίες, που επιφέρουν βαθιές αλλαγές στο ισχύον σύστημα, επιδιώκοντας τη σύνταξη ενός νέου συντάγματος, που θα σέβεται τις επιταγές της πλειοψηφίας. Από την πλευρά τους οι Τούρκοι απαιτούν επισήμως τη δημιουργία ενός ομοσπονδιακού κράτους, που θα αποτελείται από δύο κοινότητες χωριστές γεωγραφικά, και την υποχρεωτική μεταφορά πληθυσμών. Η Αγγλία περιορίζεται στο να παίζει το ρόλο του διαιτητή στη διαμάχη, χωρίς τη δυνατότητα ουσιαστικής μεσολάβησης εξαιτίας της μειωμένης στρατιωτικής δύναμης, που έχει στείλει στο νησί. Το Λονδίνο κάνει συμβιβαστικές προτάσεις, που προσεγγίζουν τις θέσεις των Τούρκων, οι οποίες προβλέπουν και την ανταλλαγή πληθυσμών. Η κυπριακή κυβέρνηση απορρίπτει τις προτάσεις. Οι Βρετανοί υποβάλλουν ερώτημα, που αφορά την κυπριακή διαμάχη, στην ολομέλεια του Ν.Α.Τ.Ο. και εύχονται να βρουν συμπαραστάτες στην προσπάθειά τους. Παρόλες τις πιέσεις που ασκεί η ελληνική αντιπροσωπεία, η οποία είναι σύμφωνη με αυτή τη λύση, οι Κύπριοι εμμένουν στην άρνησή τους. Στις 15 Φεβρουαρίου³⁰ η Αγγλία παραπέμπει το όλο θέμα στα Ηνωμένα Έθνη. Με το ψήφισμα της 4ης Μαρτίου τα Ηνωμένα Έθνη καλούν τα κράτη-μέλη τους να μην παρέμβουν στην Κύπρο σύμφωνα με τον καταστατικό χάρτη των Η.Ε.³¹ «Το δικαίωμα της παρέμβασης, που απορρέει από τις συνθήκες “συμμαχίας” του 1960 εξαφανίζεται ως δια μαγείας προς μεγάλη απογοήτευση της Τουρκίας. Τα μέλη των Η.Ε. συστήνουν επίσης να εξευρεθεί λύση, με την οποία θα συμφωνούν τα ενδιαφερόμενα μέρη, αφού γίνουν διαπραγματεύσεις στα πλαίσια που ορίζει ο καταστατικός χάρτης των Η.Ε.»³². Η Τουρκία μέχρι την άνοιξη του 1964 βασίζεται στο Ν.Α.Τ.Ο. για να πετύχει το σκοπό της. «Η διαφωνία όμως, που έχει προκύψει ανάμεσα στην Τουρκία και τις Η.Π.Α. γίνεται ακόμα πιο έντονη όταν η Ατλαντική Συμμαχία και οι Η.Π.Α., επειδή προτιμούν να μην επεκταθεί η σύρραξη, συναινούν τελικά στην ειρηνική λύση, που πρότεινε ο Ο.Η.Ε., αναγνωρίζοντας έμμεσα την εξουσία του Μακαρίου»³³. Ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών F. C. Erkin, κάνει την εξής δήλωση σε αθηναϊκή εφημερίδα: «Η παραχώρηση ενός τμήματος της Κύπρου στην Ελλάδα και του υπολοίπου τμήματος, που είναι κοντά στις τουρκικές ακτές της Ασίας, στην Τουρκία θα αποτελούσε μία ριζοσπαστική λύση του προβλήματος»³⁴.

Τα επεισόδια του Μαρτίου, που προκλήθηκαν από την τουρκική οργάνωση Τ.Μ.Τ. βάζουν τέλος στην πολιτική εκχειρίδα. «Σύμφωνα με τις ανταποκρίσεις του διεθνούς τύπου, τα σοβαρά αυτά επεισόδια προκλήθηκαν σκόπιμα λίγο μετά τη συζήτηση στο Συμβούλιο ασφαλείας με απώτερο στόχο να δημιουργηθούν οι κατάλληλες προϋποθέσεις, που θα επέτρεπαν στην Τουρκία να επέμβει»³⁵. Στις 17 Μαρτίου του 1964, η Τουρκική Βουλή εξουσιοδοτεί τον αρχηγό του Δημοκρατικού

Κόμματος του Λαού και Πρωθυπουργό της χώρας Ινονού να προχωρήσει σε απόβαση στην Κύπρο, αν το κρίνει αναγκαίο, χωρίς περαιτέρω κοινοβουλευτική έγκριση. Τον Ιούνιο η Τουρκία στέλνει αεροπορικές δυνάμεις στο νησί και επιβεβαιώνει μ' αυτόν τον τρόπο την πρόθεσή της να προχωρήσει σε απόβαση. Η τουρκική εισβολή θα αποφευχθεί την ύστατη ώρα χάρη στην αποφασιστική παρέμβαση του αμερικανού Προέδρου Λ. Μπ. Τζόνσον. Η κρίση πράγματι κορυφώνεται στις 4 Ιουνίου του 1964 όταν ο Πρόεδρος Τζόνσον απευθύνει επιστολή προς τον Ινονού ζητώντας του επίμονα να αναστείλει τη στρατιωτική παρέμβαση, που προετοιμάζε η Τουρκία. Στο κείμενο της επιστολής του ο Πρόεδρος επικαλείται ουσιαστικά την αναγκαιότητα αποφυγής ενός πολέμου ανάμεσα σε δύο συμμάχους και το γεγονός ότι η Τουρκία δεν πρέπει να θέσει εαυτήν εκτός της προβληματικής του Ν.Α.Τ.Ο. Σε περίπτωση όμως που η Τουρκία θα επέμενε να παραβεί τους κανονισμούς, που διέπουν την Ατλαντική Συμμαχία, ο Πρόεδρος Τζόνσον προειδοποιεί χωρίς περιστροφές τον τούρκο Πρωθυπουργό: «Ελπίζω να αντιληφθείτε ότι οι Ατλαντικοί Σύμμαχοί σας δεν είχαν ακόμα την ευκαιρία να εξετάσουν κατά πόσο έχουν την υποχρέωση να προστατεύσουν την Τουρκία εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης, εάν η Τουρκία προβεί σε ενέργειες, που θα την ενέπλεκαν σε πόλεμο με τη Σοβιετική Ένωση, χωρίς να έχει για τις ενέργειές της αυτές την πλήρη συγκατάθεση και κατανόηση των συμμάχων της του Ν.Α.Τ.Ο.». Συνεχίζοντας, καλεί την Τουρκία να συμβουλευτεί το Ν.Α.Τ.Ο. σε θέματα στρατιωτικής βοήθειας, πριν προβεί σε οποιαδήποτε ενέργεια, υπενθυμίζοντας τη διμερή συμφωνία ανάμεσα στις Η.Π.Α. και την Τουρκία: «Βάσει του άρθρου 4 της συμφωνίας της 27ης Ιουλίου του 1947, η κυβέρνηση σας υποχρεούται να έχει τη συγκατάθεση των Η.Π.Α. για να προβεί στη χρήση της στρατιωτικής βοήθειας κατά τρόπο διαφορετικό απ' αυτόν, που προβλεπόταν όταν της παρασχέθηκε η βοήθεια αυτή». Δέκα μέρες μετά ο Ινονού απαντά ότι απ' ό,τι γνωρίζει «το Ν.Α.Τ.Ο. υποχρεώνει όλα τα μέλη του να συνδράμουν κάθε μέλος, που πέφτει θύμα επίθεσης. Στη διακριτική ευχέρεια των Η.Π.Α. απομένει να καθορίσουν το χαρακτήρα και την έκταση της βοήθειας». Η σύγκρουση όμως εκτυλίσσεται εκτός των συνόρων του κράτους και εξαιτίας αυτού του γεγονότος η Τουρκία ήλπιζε στη στήριξη των δυτικών της συμμάχων. Πίστευε ότι τα οφέλη, που θα αποκόμιζε από την Ατλαντική Συμμαχία, θα ήταν σημαντικά, καθώς σ' αυτά συμπεριελάμβανε και την πραγμάτωση των επεκτατικών της στόχων.

Οι επιπτώσεις της πολιτικής, που ακολούθησε η Τουρκία για να επιτύχει τη διχοτόμηση της Κύπρου, έγιναν φανερές στην προσπάθειά της να παρέμβει στρατιωτικά. Εξαιτίας της στρατηγικής της κατά μέτωπον σύγκρουσης θα οδηγηθεί σε διπλωματική απομόνωση στους κόλπους των Η.Ε. Παράλληλα οι πρώτες διαφωνίες διαφαίνονται στον ορίζοντα και η ρήξη με τους συμμάχους της, το Ν.Α.Τ.Ο. και τις Η.Π.Α., είναι θέμα χρόνου. Το γεγονός ότι οι Τούρκοι ιθύνοντες δεν εκτίμησαν ορθά τη δυναμική των διεθνών σχέσεων και ιδιαίτερα των αμερικανο-σοβιετικών, απέβη εις βάρος τους. Οι Σοβιετικοί είχαν κάνει φανερό ότι δεν θα παρέμεναν για πολύ αμέτοχοι στα γεγονότα και οι Αμερικανοί έπαιρναν στα σοβαρά τις απειλές του Χρουστσόφ³⁶. Καθώς η ένταση κλιμακωνόταν στην Άπω-Ανατολή, με αιχμή του δόρατος το Βιετνάμ, οι Η.Π.Α. ήθελαν να αποφύγουν με κάθε κόστος έναν πόλεμο ανάμεσα σε δύο κράτη-μέλη της νότιας πτέρυγας του Ν.Α.Τ.Ο. Ο πόλεμος αυτός, όταν θα ξεσπούσε, θα κατέληγε στην ολική αντιπαράθεση των δύο υπερδυνάμεων. Οι Η.Π.Α. έχοντας να αντιμετωπίσουν μία πιθανή εμπλοκή της Τουρκίας σε πόλεμο ενάντια στη Σοβιετική Ένωση, αναγκάζονται να οπισθοχωρήσουν.

Μετά την παρεμπόδιση των προσπαθειών τους να παρέμβουν στρατιωτικά στην Κύπρο, απογοήτευση και οργή κατέλαβε τους Τούρκους ιθύνοντες. Παράλληλα όμως έντονος προβληματισμός αναπτύχθηκε σχετικά με την πορεία του κυπριακού ζητήματος και τις αρνητικές επιπτώσεις για την Τουρκία – ιδιαίτερα τη διεθνή απομόνωση της χώρας. Όλοι αυτοί οι παράγοντες έδρασαν καταλυτικά στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας και οδήγησαν την τουρκική κυβέρνηση σε επαναπροσδιορισμό και επαναπροσανατολισμό της πολιτικής της³⁷. Ο Η. Batu, γενικός διευθυντής του 4ου τομέα του Υπουργείου Εξωτερικών, προτείνει σ' ένα υπόμνημά του (1964) ότι η Τουρκία «πρέπει να επανεκτιμήσει τις εξωτερικές της σχέσεις» συνυπολογίζοντας τις διεθνείς εξελίξεις, οι οποίες απαιτούν νέα ανάλυση. Κατά τη γνώμη του «η σπουδαιότητα του ρόλου, που θα παίξει η Τουρκία [...] θα εξαρτηθεί από την αξιοπιστία και το κύρος της στις αφρικανικές και ασιατικές χώρες. Μία ισχυρή παρουσία σ' αυτό το επίπεδο θα της επέτρεπε να γίνει η γέφυρα,

που θα ένωνε την Ανατολή και τη Δύση». Μολονότι η Τουρκία εδώ και πολύ καιρό δεν ανήκε στο αφρικανο-ασιατικό μπλοκ, έπρεπε άμεσα να βρει μια λύση, προφυλάσσοντας παράλληλα τον εαυτό της από τους κινδύνους μίας πιθανής ένταξης στο κίνημα των αδεσμεύτων³⁸.

Οι νέες προτάσεις, που διατυπώθηκαν, θα αποτελέσουν τη βάση μίας «πολυδιάστατης», *çok yönlü*, εξωτερικής πολιτικής, που ακολουθήθηκε από το 1965 και μετά. Αλήθεια, όμως ποιος είναι πραγματικά ο τελικός στόχος αυτής της πολιτικής, που είτε χαρακτηρίστηκε ως μία «πολιτική, που τη διέπει η λογική», είτε ερμηνεύτηκε από πολλούς ειδικούς σαν μία προσπάθεια επανένταξης στο φυσικό της χώρο, τη Μέση Ανατολή, γεγονός, που θα ξανάδινε στην τουρκική κοινωνία τη χαμένη της αξιοπρέπεια; Παρόλο που η τουρκική πολιτική προσανατολίστηκε προς τις αδέσμευτες αφρικανικές και ασιατικές χώρες και τη Σοβιετική Ένωση, δεν μπορούμε να μιλήσουμε για ανατροπή συμμαχιών. Ο Batu προτείνει να παραμείνει η Τουρκία στους κόλπους του Ν.Α.Τ.Ο., την πρώτη οργάνωση, που εγγυάται την ασφάλειά της, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα μία σχετική αυτονομία, καθώς έχει τη δυνατότητα να διαφοροποιείται στις διπλωματικές της σχέσεις³⁹. Τι αναζητούν λοιπόν οι Τούρκοι ιθύνοντες, προτείνοντας την ενίσχυση των δεσμών με τις αδέσμευτες αφρικανικές και ασιατικές χώρες, χωρίς ωστόσο να υιοθετούν τις απόψεις των αδεσμεύτων ούτε να ενστερνίζονται τα οράματα των αραβικών χωρών;

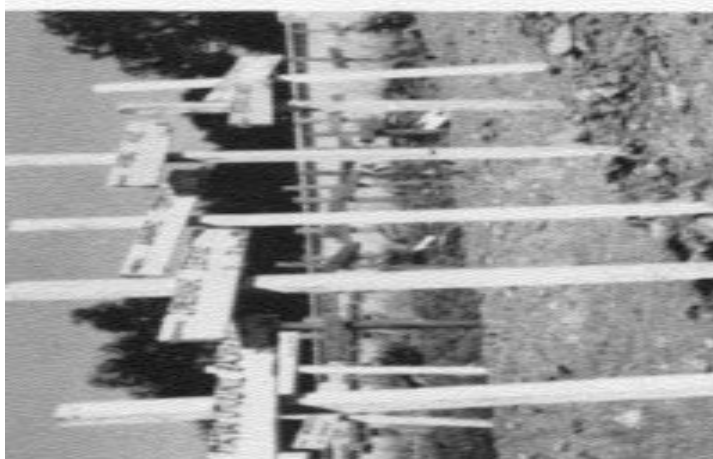
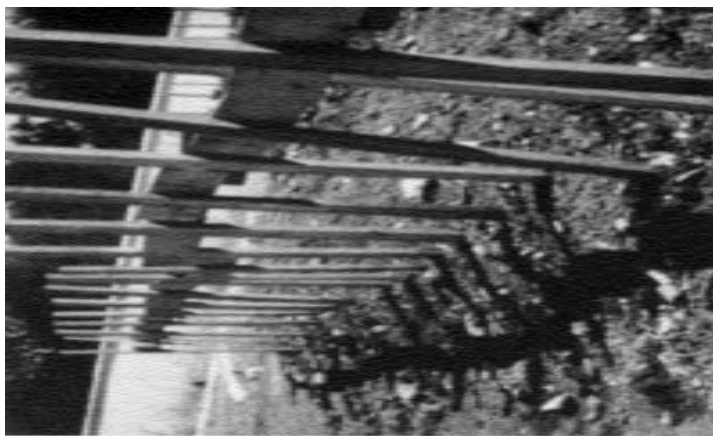
Τα χρόνια που θα ακολουθήσουν, αποδεικνύουν ότι η Τουρκία με το νέο αυτό προσανατολισμό επιδιώκει την επίτευξη δύο στόχων. Οι επεκτατικές της βλέψεις στην Κύπρο προκάλεσαν τη διεθνή απομόνωση: όχι μόνο οι δυτικοί της σύμμαχοι δεν επιδοκίμαζουν τις φιλοδοξίες της, αλλά και οι αφρικανικές και ασιατικές χώρες σύσσωμες θα καταψηφίσουν τις θέσεις της Τουρκίας στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών. Ο πρώτος της στόχος λοιπόν ήταν να σπάσει αυτή την απομόνωση κερδίζοντας την υποστήριξη των αφρικανικών και ασιατικών κρατών. Από την άλλη, με βάση τα νέα δεδομένα που προκύπτουν από τις διεθνείς εξελίξεις, θα αποδυναμωθεί ο ρόλος που της είχε αποδοθεί, όταν ο ψυχρός πόλεμος είχε φτάσει στο αποκορύφωμά του, και έτσι θα μειωθούν τα περιθώριά της για διαπραγματεύσεις με τη Δύση. Πώς λοιπόν θα μπορούσε η Τουρκία να προχωρήσει σε διαπραγματεύσεις κινδυνεύοντας ταυτόχρονα να δει τη θέση της στη διεθνή σκηνή να αποδυναμώνεται; Παράλληλα σαν δεύτερο στόχο της έθεσε την αύξηση της διαπραγματευτικής της ικανότητας, με σκοπό να ενισχύσει τους δεσμούς της με την Ευρώπη. Τα προηγούμενα χρόνια, τόσο η μεγάλης στρατηγικής σημασίας γεωγραφική της θέση όσο και οι διεθνείς εξελίξεις ευνόησαν την άνοδό της και πράγματι ενίσχυσαν τη θέση της στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, γεγονός που της επέτρεπε να παρεμβαίνει στις γειτονικές χώρες παρόλες τις σημαντικές αδυναμίες της: επανακά με τη συνθήκη του Montreux το 1936 την κυριαρχία της στα Στενά, προσαρτά το σαντζάκιο της Αλεξανδρέττας, κατέχει σημαντική θέση στο μεταπολεμικό δυτικό αμυντικό σύστημα, γίνεται μέλος αρκετών ευρωπαϊκών οργανισμών. Τώρα όμως η κατάσταση είναι εντελώς διαφορετική: η σταδιακή ύφεση και οι διαφοροποιήσεις στην αμυντική στρατηγική και στη συνέχεια η εισαγωγή των πυρηνικών όπλων μείωσαν αισθητά το ρόλο της Τουρκίας, μολονότι εκείνη παραμένει ένας κρίκος στην αλυσίδα του δυτικού αμυντικού συστήματος. Οι Τούρκοι ιθύνοντες οφείλουν λοιπόν να δημιουργήσουν εκ νέου ένα πλέγμα διεθνών σχέσεων, που θα επέτρεπε στη χώρα τους να επηρεάζει άμεσα τα κράτη που την περιβάλλουν. Η ενίσχυση των σχέσεών της με την Ε.Σ.Σ.Δ. και τις αραβικές χώρες ήταν επιβεβλημένη, όχι τόσο γιατί η Τουρκία επεδίωκε τη σύγκλιση στα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, αλλά γιατί προσδοκούσε να εκμεταλλευτεί το όλο θέμα στις διαπραγματεύσεις ή καλύτερα στο παζάρι με τη Δύση. Τα σημαντικά βήματα που έκανε η Τουρκία στην προσπάθειά της να επικεντρώσει το ενδιαφέρον της στις σχέσεις της με τον ισχυρό «γείτονα του Βορρά», είχαν σαν άμεσο αποτέλεσμα να αναπτυχθεί έντονη διπλωματική κινητικότητα στα μέσα της δεκαετίας του '60. Εάν οι θυελλώδεις, μετά τον πόλεμο, σχέσεις των δύο κρατών έχουν τις ρίζες τους στις εδαφικές διεκδικήσεις της Ε.Σ.Σ.Δ., ο αντικομμουνισμός των τούρκων ιθυνόντων και η άνευ όρων ευθυγράμμισή τους με το δυτικό μπλοκ συνέβαλαν στην ένταση, που σημάδεψε τη δεκαετία του '50. Παρόλο που οι σοβιετικοί ιθύνοντες έτειναν κλάδον ελαίας⁴⁰ μετά το θάνατο του Στάλιν, οι τουρκικές αρχές παρέμεναν ακλόνητες στις θέσεις τους. Η Τουρκία, αφού υπέκρυψε στις αμερικανικές πιέσεις το 1963, παραιτήθηκε προσωρινά μόνο από τις επιδιώξεις της στην Κύπρο στο όνομα «της ενότητας

του ατλαντικού συμφώνου». Επειδή όμως οι σύμμαχοί της δεν την υποστήριξαν στη στρατηγική της κατά μέτωπον σύγκρουσης, με στόχο τη διχοτόμηση του νησιού, οι προτάσεις ειρήνης και καλής γειτονίας της Ε.Σ.Σ.Δ. θα αναδειχθούν σε ζητήματα ζωτικής σημασίας.

Η Τουρκία θα αδράξει αυτή την ευκαιρία, για να συσφίξει τις σχέσεις της με τη γείτονα του Βορρά, μολοντί κατά τη διάρκεια της κρίσης στην Κύπρο η Σοβιετική Ένωση είχε υποστηρίξει καθορά το Μακάριο. Την ίδια μέρα, που του επιδόθηκε η επιστολή του Τζόνσον, ο Ινονού σε δήλωσή του στο ραδιόφωνο ανέφερε ότι η Τουρκία είναι αποφασισμένη να βελτιώσει τις σχέσεις της με την Ε.Σ.Σ.Δ., υπό τον όρο ότι οι Σοβιετικοί θα δείξουν κατανόηση στις τουρκικές θέσεις για την υπόθεση της Κύπρου. «Ο Ινονού εκτιμούσε ότι εφόσον η Τουρκία είχε πράγματι ουσιαστικούς λόγους για να απομακρυνθεί από τις αρχικές της θέσεις στα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, δεν θα μπορούσε να βρεθεί διαρκής λύση για το κυπριακό στα πλαίσια του Ν.Α.Τ.Ο. Η προσέγγιση με την Ε.Σ.Σ.Δ. θα στερούσε από το Μακάριο ένα πιθανό στήριγμα. Τέλος η Άγκυρα θα διέθετε ένα έρεισμα πιο σημαντικό και από τα Ηνωμένα Έθνη⁴¹, συγκεκριμένα στο πλευρό των αδεσμεύτων. Μετά το Χρυστσόφ η νέα ιθύνουσα τάξη της Μόσχας επιλέγει να ακολουθήσει μια πιο συνετή πολιτική και να στηρίξει την Άγκυρα αποδοκιμάζοντας την Ένωση. Σε αντάλλαγμα η Άγκυρα θα διαβεβαίωνε τη Μόσχα ότι δεν θα αντετίθετο στην αποστρατικοποίηση και ουδετεροποίηση της Κύπρου, με λίγα λόγια στην απομάκρυνση των βρετανικών βάσεων. Αυτή η στάση, που δεν είναι ιδιαίτερα δεσμευτική, ενθαρρύνει την ιθύνουσα πολιτική τάξη, να κάνει ανοίγματα προς τη Σοβιετική Ένωση, χωρίς να θέτει υπό αμφισβήτηση την πολιτική της συμμαχίας της Δύσης. Οι ιθύνοντες της Άγκυρας συνειδητοποιούν, ποιοι κίνδυνοι ελλοχεύουν, όταν εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό και δεν αναζητούν νέους δρόμους επικοινωνίας με τον έξω κόσμο.

Η κυπριακή κρίση του 1964 έπαιξε το ρόλο του καταλύτη και είχε σαν άμεσο αποτέλεσμα να στρέψει η τουρκική εξωτερική πολιτική την προσοχή της προς άλλη κατεύθυνση. Το γεγονός αυτό οφείλεται στο ότι η Τουρκία δεν χειρίστηκε σωστά την υπόθεση και δεν μπόρεσε να δημιουργήσει σε διπλωματικό επίπεδο τις κατάλληλες εκείνες συνθήκες, που θα της επέτρεπαν να επέμβει στρατιωτικά και να πραγματοποιήσει τις επεκτατικές της βλέψεις. Κάνοντας ανοίγματα προς πάσα κατεύθυνση, από τις βαλκανικές ως τις αραβικές χώρες, η Τουρκία, πιστή στην οθωμανική παράδοση, επιδιώκει, διαμορφώνοντας ευνοϊκές για εκείνην συνθήκες, να εξασφαλίσει την υποστήριξη ή την ουδετερότητα, για να ικανοποιήσει τους εθνικούς της στόχους. Ωστόσο, θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι η Τουρκία δεν προσανατολίζεται προς αυτή την κατεύθυνση αποκλειστικά και μόνο γιατί έχει υπολογίσει τα πολιτικά οφέλη που θα αποκομίσει, αλλά και γιατί αντιμετωπίζει σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Αν και η Τουρκία ουδέποτε εγκατέλειψε το στόχο της, να παίξει δηλαδή ηγετικό ρόλο στην περιοχή, οι οικονομικές δυσχέρειες την εμπόδισαν σε μεγάλο βαθμό να αναλάβει αυτό το ρόλο. Η τουρκική διπλωματία, υπηρετώντας ιερό σκοπό, καλείται να αντιμετωπίσει μία διπλή πρόκληση, πολιτική και οικονομική.

Οι απόπειρες της Τουρκίας να επιβληθεί στη Μέση Ανατολή με την υποστήριξη των δυτικών χωρών απέτυχαν και είχαν σαν αποτέλεσμα την απομόνωσή της και τη δημιουργία εντάσεων στην περιοχή. Για όλους αυτούς τους λόγους η στρατιωτική κυβέρνηση του 1960 (Επιτροπή για την Εθνική Ενότητα) «έκανε κάποιες δειλές προσπάθειες να εξομαλύνει τις σχέσεις της Τουρκίας με τις γείτονες χώρες της Μέσης Ανατολής. Η όλη επιχείρηση κατέληξε σε αποτυχία. Οι αραβικές χώρες – και ιδιαίτερα η Συρία, η Αίγυπτος και το Ιράκ συνέχιζαν να τρέφουν εχθρικά αισθήματα για την Τουρκία»⁴². Μετά την κυπριακή κρίση του 1964, η Τουρκία προβαίνει σε πιο έντονα διαβήματα προς τις αραβικές χώρες. Αφού πλέον δεν μπορεί να βασιστεί εξ ολοκλήρου στις δυτικές χώρες, η υποστήριξη των αραβικών και των αδεσμεύτων χωρών της Μέσης Ανατολής στη διαμάχη της με την Ελλάδα κρίνεται αναγκαία. Στις 17 Δεκεμβρίου του 1965, κατά τη διάρκεια της συζήτησης για το κυπριακό στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, μόνο πέντε χώρες ψηφίζουν υπέρ των τουρκικών θέσεων. Πενήντα μία χώρες –και ανάμεσα τους οι εταίροι της στο Ν.Α.Τ.Ο.– απέχουν και σαράντα επτά χώρες, στην πλειοψηφία τους αραβικές, καταψηφίζουν. Κατά τη διάρκεια της Συνδιάσκεψης των αδεσμεύτων χωρών, που έγινε στο Κάιρο από τις 5 έως τις 11 Οκτωβρίου του 1964, η Τουρκία είναι «εντελώς απομονωμένη», όπως περιγράφει ο τουρκικός τύπος της εποχής⁴³. Εάν η Τουρκία ήταν αποφασισμένη να βγει όσο το δυνατόν πιο γρήγορα απ’

αυτή τη διπλωματική απομόνωση, όφειλε να επανεξετάσει τη θέση, που κατείχαν οι αραβικές χώρες, στην εξωτερική της πολιτική. Θα προσπαθήσει λοιπόν να αντιδράσει στην απομόνωσή της, κάνοντας ανοίγματα προς τις αραβικές χώρες καθώς και προς τη Σοβιετική Ένωση. Μετά την απόφαση των Ηνωμένων Εθνών και τη συνδιάσκεψη των αδεσμεύτων χωρών, η Τουρκία αναπτύσσει έντονη διπλωματική δραστηριότητα και προσπαθεί να πείσει τις αραβικές χώρες να στηρίξουν τις θέσεις της για το κυπριακό. Καλεί σε συνδιάσκεψη τα αραβικά κράτη, για να συζητήσουν τα προβλήματα, που έχουν δημιουργηθεί ανάμεσα στους άραβες και τους τούρκους.

Ο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, που ανέβηκε στην εξουσία μετά τις βουλευτικές εκλογές του Οκτωβρίου του 1965, θα προβεί σε πιο έντονα διαβήματα, ιδιαίτερα προς την Αίγυπτο του Νάσερ⁴⁴. Ο ηγέτης της Αιγύπτου, που ενσάρκωνε τα αυτονομιστικά οράματα και στήριζε τις διεκδικήσεις του κυπριακού λαού, θα μπορούσε να αποδειχθεί ένα πολιτικό στήριγμα, λόγω της επιρροής που ασκούσε στους κόλπους των αδεσμεύτων χωρών. Μολοντί όμως η Τουρκία επέλεξε να προσεγγίσει τις αραβικές χώρες, δεν έκρινε ωστόσο αναγκαίο να γυρίσει την πλάτη στο Ισραήλ. Γι’ αυτό το λόγο οι αραβικές χώρες, και συγκεκριμένα η Αίγυπτος, ενδιαφέρονται όσο και η Τουρκία για τη βελτίωση των μεταξύ τους σχέσεων. Εάν παρέμενε ουδέτερη ή υποστήριζε τις αραβικές χώρες στη διαμάχη τους με το Ισραήλ, θα μπορούσε να προκαλέσει σημαντικές αλλαγές στο συσχετισμό των δυνάμεων. Την άνοιξη του 1967, ενώ η Μέση Ανατολή βρισκόταν στα πρόθυρα του πολέμου, οι αραβικές χώρες ζητούν από την Τουρκία να πάρει σαφή θέση στη διαμάχη που τις φέρνει αντιμέτωπες με το Ισραήλ. Συνεχίζοντας την πολιτική που είχε χαράξει προς τις αραβικές χώρες, η τουρκική κυβέρνηση προσπαθεί να επωφεληθεί απ’ όλη την κατάσταση. Στις 10 Ιουνίου ο Υπουργός Εξωτερικών Ι. S. Caglayanil ανακοινώνει ότι «η Τουρκία δεν θα έβλεπε με καλό μάτι την παρουσία του Ισραήλ στα κατεχόμενα αραβικά εδάφη». Μολοντί η Τουρκία δεν φτάνει μέχρι το σημείο να ασπαστεί τον αγώνα των αράβων, τον οποίο τελικά ποτέ δεν συμμερίστηκε, αυτή η τοποθέτησή της τους ικανοποιεί. Αφού αναθάρρησε μετά τη βελτίωση του κλίματος, η Τουρκία θα εντείνει τις προσπάθειες προσέγγισης με τα αραβικά κράτη, προκαλώντας τριβές με τις Η.Π.Α.

Τον Ιούνιο του 1967 ο αραβο-ισραηλινός πόλεμος ξέσγησε τη γενική κατακραυγή: οι διαδηλώσεις ενάντια στον έκτο αμερικανικό στόλο, που οργανώθηκαν από το Εργατικό Κόμμα Τουρκίας και τις οργανώσεις της «επαναστατικής αριστεράς», επεκτάθηκαν και ανάγκασαν το Ντεμιρέλ να απαγορεύσει στους αμερικανούς να χρησιμοποιήσουν τις βάσεις στην Τουρκία για να ανεφοδιάζουν το Ισραήλ. Η Τουρκία, κάνοντας ανοίγματα προς τις αραβικές χώρες όπως και τη Σοβιετική Ένωση, δεν στόχευε παρά μόνο στο να αποκτήσει μία σχετική ευχέρεια κινήσεων χωρίς ποτέ να θέτει υπό αμφισβήτηση τις βασικές αρχές της συμμαχίας της με τις Η.Π.Α. Προσεγγίζοντας τις αραβικές χώρες κατά τη διάρκεια αυτών των ετών και μέχρι την πετρελαϊκή κρίση του 1973, είχε σαν στόχο να βρει υποστηρικτές των θέσεών της για το κυπριακό στον αραβικό κόσμο. Παράλληλα προσπαθεί να αντιδράσει στη διπλωματική απομόνωση που της είχε επιβληθεί, χωρίς ωστόσο να ασπάζεται τα οράματα των λαών, ούτε την πολιτική των αδεσμεύτων, που αρνούνταν κάθε είδους ηγεμονία. Η πολιτική που ακολουθήθηκε από την Άγκυρα δεν μπορούσε να οδηγήσει στην πλήρη συμφιλίωση με τις αραβικές χώρες. Έτσι, η Τουρκία θα υποστηρίξει τους αμερικανούς στα κρίσιμα διεθνή ζητήματα ενάντια στις θέσεις των αδεσμεύτων.

Η στροφή της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας προς το ανατολικό μπλοκ και τις αραβικές χώρες εξαιτίας της αποδυνάμωσης της θέσης της και της διεθνούς απομόνωσής της μετά την κυπριακή κρίση του 1963-1964 απέφερε καρπούς. Η ενίσχυση των θέσεών της τόσο σε παγκόσμιο επίπεδο όσο και στην περιοχή γίνεται σε βάρος της Ελλάδας. Μολοντί οι Σοβιετικοί δεν υποστηρίζουν ξεκάθαρα τις τουρκικές θέσεις για το κυπριακό, εντούτοις εμφανίζονται λιγότερο εχθρικοί προς την Τουρκία και από την πλευρά τους οι Αμερικανοί επιδεικνύουν μεγαλύτερη κατανόηση. Αντίθετα, η Ελλάδα μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα των συνταγματαρχών στις 21 Απριλίου του 1967, θα δει τη διεθνή θέση της να αποδυναμώνεται: το ελληνικό καθεστώς μπαίνει στο περιθώριο της Ευρώπης, χωρίς να εκμεταλλευτεί τις συμπάθειες που είχε σε χώρες της Ανατολής ή του Τρίτου Κόσμου⁴⁵. Δέκα χρόνια μετά, κατά τη διάρκεια της δεύτερης κυπριακής κρίσης, ο συσχετισμός δυνάμεων θα αλλάξει σε μεγάλο βαθμό. Η Τουρκία θα επωφεληθεί απ’ αυτή την κατάσταση.

Από το 1967 ως το 1974: από την απομόνωση στην κατάκτηση

Ήδη από το Νοέμβριο του 1967, η Τουρκία εκμεταλλεύτηκε ένα επεισόδιο που βύθισε το νησί σε νέες εντάσεις. Ο Μακάριος έκανε έκκληση στα Ηνωμένα Έθνη, αλλά η Τουρκία εμφανίστηκε ως εγγυήτρια δύναμη, αποφασισμένη να επωφεληθεί. Στις 17 Νοεμβρίου προειδοποίησε την Κύπρο και την Ελλάδα ότι είχε την πρόθεση να επέμβει στρατιωτικά, εάν τα στρατεύματα, που είχαν σταλεί από τον Παπανδρέου, όπως και οι κυπριακές δυνάμεις, που είχαν τεθεί υπό τις διαταγές των Η.Ε., δεν αποσύρονταν γρήγορα. Στις 23 Νοεμβρίου, επιδόθηκε στις Μεγάλες Δυνάμεις επιστολή του τούρκου Προέδρου Süney, ο οποίος ανακοίνωσε ότι «η Τουρκία έχει αποφασίσει να ρυθμίσει το κυπριακό ζήτημα “μια και καλή”»⁴⁶. Κάτω από την πίεση των Η.Π.Α., στις 3 Δεκεμβρίου, οι έλληνες συνταγματάρχες δέχτηκαν να αποσύρουν το μεγαλύτερο τμήμα των στρατιωτικών τους δυνάμεων στην Κύπρο. Η αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων ήταν ένας από τους λόγους που άνοιξε ο δρόμος για την εισβολή και την κατάκτηση του νησιού επτά χρόνια αργότερα. Η Τουρκία μεγαλοποίησε το επεισόδιο ώστε να φανεί σαν μία διεθνής κρίση. Ταυτόχρονα συνειδητοποίησε ότι ούτε οι Αμερικανοί ούτε οι Σοβιετικοί κινήθηκαν για να την εμποδίσουν, αντιθέτως οι Η.Π.Α. ανάγκασαν την Αθήνα να υπαναχωρήσει μπροστά στις απαιτήσεις της Άγκυρας. Βελτιώνοντας τη θέση της στη διεθνή σκηνή, η Τουρκία απέκόμισε οφέλη και ενθαρρύνθηκε ακόμα περισσότερο, με αποτέλεσμα να προσβλέπει στην εκ πλήρωσης των στόχων της.

Μετά την κρίση του 1967, νέες συνομιλίες διεξάγονται ανάμεσα στα δύο μέρη υπό την αιγίδα των Η.Ε. Το κυπριακό ζήτημα εξελίσσεται ανάμεσα στα 1967 και 1974, καθώς οι στόχοι και των δύο πλευρών συγκλίνουν: το Δεκέμβριο του 1967, η στρατιωτική κυβέρνηση καλεί την Τουρκία σε διμερείς συνομιλίες, επιδιώκοντας να επιλύσει οριστικά το πρόβλημα. Ο Μακάριος, επειδή δεν περίμενε τίποτα το θετικό από την ελληνική χούντα, «διαφοροποίησε την πολιτική του και τους στόχους του και –με την συγκατάθεση της πλειοψηφίας των πολιτικών δυνάμεων της χώρας– προαναπολίστηκε, αν και καθυστερημένα, στο να εγκαταλείψει την ιδέα της Ένωσης και να αναζητήσει μία λύση “ρεαλιστική”». Εξαιτίας της αλλαγής της στάσης του Μακαρίου, έγινε εφικτή η έναρξη των διακοινοτικών διαπραγματεύσεων, που επρόκειτο να διαρκέσουν χωρίς επιτυχία μέχρι το 1974»⁴⁷. Η αποτυχία των διαπραγματεύσεων, που συνοδεύτηκε και από το πραξικόπημα εναντίον του Μακαρίου, και η εισβολή οφείλονται στο γεγονός ότι κανένα από τα ενδιαφερόμενα μέρη δεν ενδιαφερόταν πραγματικά για τη γρήγορη επίλυση του προβλήματος. Οι Τούρκοι, παρόλο ότι ικανοποιήθηκαν κάποιες από τις απαιτήσεις τους, ωστόσο συνεχίζουν να επιθυμούν τη διχοτόμηση του νησιού. Αυτός παραμένει ο ουσιαστικός στόχος τους και η παρατάση της διαμάχης τους παρέχει τη δυνατότητα να παρέμβουν. Οι έλληνες συνταγματάρχες, αποφασισμένοι να εξουδετερώσουν το Μακάριο, δεν έχουν λόγους να είναι απλοί θεατές των επιτυχιών του και επομένως της αποκατάστασης της ειρήνης στο νησί. Σε διεθνές επίπεδο, η επίλυση της διαμάχης με βραδείς ρυθμούς είναι ευεργετική για τους Αμερικανούς όπως και για τους Σοβιετικούς, που είναι αδιάφοροι για την τύχη του νησιού. «Κατά τη γνώμη της Ουάσινγκτον θα πρέπει η Άγκυρα και η Αθήνα να καταλήξουν σε ένα *modus vivendi*, επανεντάσσοντας την Κύπρο στη συμμαχία». Η Ε.Σ.Σ.Δ. ενδιαφερόταν να δημιουργηθεί μία κρίση, που θα έσπινε τη διχόνοια στα μέλη της νότιας πτέρυγας του Ν.Α.Τ.Ο. Μολονότι τα πράγματα εξαιτίας του συσχετισμού δυνάμεων πόρρω απείχαν από το να οδηγηθούν άμεσα στη διχοτόμηση, το γεγονός ότι απεσύρθησαν τα ελληνικά στρατεύματα, ήταν μία αδιαμφισβήτητη επιτυχία της Τουρκίας. Στα τέλη του 1967, η τοποθέτηση μίας προσωρινής τουρκοκυπριακής διοίκησης και η σιωπηρή υποστήριξη των Αμερικανών και Σοβιετικών⁴⁸ θα ενθαρρύνουν την Τουρκία να προωθήσει τους στόχους της.

Στις προεδρικές εκλογές, που διεξήχθησαν στις αρχές του 1968, ο Μακάριος έλαβε το 95% των ψήφων, ενώ οι οπαδοί της Ένωσης δεν έλαβαν παρά μόνο το 5%. Η προοπτική της Ένωσης με την Ελλάδα, που τελεί υπό δικτατορικό καθεστώς μείωσαν το κύρος των τελευταίων. Κάτω απ’ αυτές τις συνθήκες, οι συνταγματάρχες αποφάσισαν να εξουδετερώσουν το Μακάριο, θέτοντας σε εφαρμογή ένα μυστικό σχέδιο με τον κωδικό «Ερμής». Το σχέδιο αυτό εκπονήθηκε από τον τοποτηρητή της Σ.Ι.Α. και προέβλεπε τη διχοτόμηση του νησιού και τη γεωγραφική κατανομή των δύο κοινοτήτων. Στις εκλογές για τη Βουλή των Αντιπροσώπων, που διεξήχθησαν στις 5 Ιουλίου του 1970, για άλλη μία φορά έγινε φανερό ότι οι δεξιοί εξτρεμιστές, που κατευθύνονταν από την

Αθήνα, δεν αντιπροσωπεύονταν. Οι οπαδοί του Μακαρίου, είτε ανήκαν στο προοδευτικό Μέτωπο είτε στο κομμουνιστικό κόμμα, είχαν τη συντριπτική πλειοψηφία.

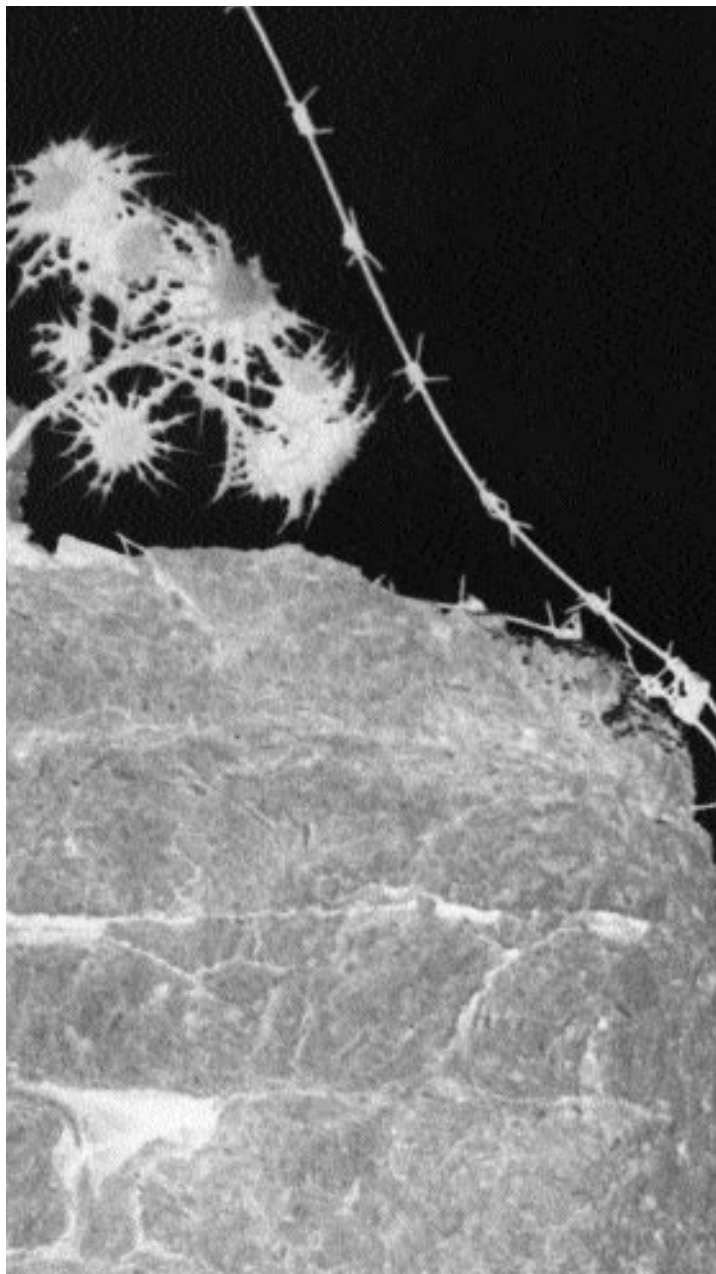
Η επιβολή τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Τουρκία (μετά το Μάρτιο του 1971) στρατιωτικών καθεστώτων, που εξαρτώνται από τις Η.Π.Α., διευκολύνει την προσπάθεια των Αμερικανών. Κάτω από την πίεσή τους οι απόψεις των δύο χωρών συγκλίνουν αισθητά. Κατά τη διάρκεια των ελληνοτουρκικών διαπραγματεύσεων στη Λισσαβόνα τον Ιούνιο του 1971, «προέκυψε ότι το βασικό εμπόδιο για μία «φίλικη διευθέτηση» του προβλήματος, με τη σύμφωνη πάντα γνώμη των δύο πλευρών, είναι ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος και η κυβέρνησή του. Ο Κύριος ηγέτης βρίσκεται στο στόχαστρο των Αμερικανών, της στρατιωτικής χούντας της Αθήνας και της τουρκικής κυβέρνησης»⁴⁹. Οι συνταγματάρχες κρύβονται πίσω από τις τρομοκρατικές ενέργειες της Ε.Ο.Κ.Α. Παράλληλα ξεκινούν μία τεράστια εκστρατεία δυσφήμισης του Μακαρίου, προβάλλοντας το παραδοσιακό επιχείρημα της «προδοσίας της Ένωσης» και της «απειλής της επιβολής κομμουνιστικού καθεστώτος» όπως στην Κούβα. Ο τουρκικός τύπος προέβαλε με τη σειρά του, το ίδιο θέμα όπως και ο Υπουργός Εξωτερικών F. C. Erkin το 1964: οι κομμουνιστές θέλουν να μετατρέψουν την Κύπρο σε Κούβα της Μέσης Ανατολής. Το 1974 σηματοδοτείται από την πτώση του Μακαρίου, στην οποία εμπλέκονται ευθέως οι έλληνες συνταγματάρχες και οι Αμερικανοί. Το πεδίο είναι πλέον ελεύθερο για την τουρκική εισβολή. Ενώ ο Μακάριος απουσιάζει σε επίσημη επίσκεψη στην Κίνα, στο διεθνές επίπεδο αναζωπυρώνεται ο αντικομμουνισμός της Σ.Ι.Α., που είναι πλέον αποφασισμένη να τον εξουδετερώσει. Σύμφωνα με τα ενδιαφερόμενα μέρη, εκτός φυσικά της ελληνοκυπριακής κοινότητας, ο Αρχιεπίσκοπος παραμένει το μόνο εμπόδιο για την επίλυση του κυπριακού. Αυτή την περίοδο οι Η.Π.Α. έχουν ειδικούς λόγους που έχουν στραμμένη την προσοχή τους στη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή, περιοχές εχθρικά διακείμενες προς τη Σοβιετική Ένωση και όχι προς τις Η.Π.Α.⁵⁰ Η Τουρκία από το 1963-64 είχε κάνει τις πρώτες προσπάθειες για να προσεγγίσει την Ε.Σ.Σ.Δ. και το 1973 δίνει την έγκρισή της να δημιουργηθεί πάνω από την Ανατολία αερογέφυρα, που ενώνει την Ε.Σ.Σ.Δ. με τη Συρία. Η κυπριακή διαμάχη, καθώς φέρνει αντιμέτωπα δύο κράτη-μέλη του Ν.Α.Τ.Ο., που υποστηρίζονται από τις Η.Π.Α., αποκτά μεγάλη στρατηγική σημασία. «Η Ελλάδα είναι ένας ‘ασθενής’, που έπρεπε να τεθεί υπό την κηδεμονία των συνταγματάρχων, για να αποφευχθεί η διολίσθησή της προς τον κομμουνισμό. [...] Εάν πρέπει να επιλέξουμε ανάμεσα στους δύο συμμάχους, οι Η.Π.Α. θεωρούν ότι οι Τούρκοι είναι πιο σημαντικοί και πιο έμπιστοι σύμμαχοι. Η χώρα τους έχει καλύτερη γεωγραφική θέση»⁵¹. Οι Η.Π.Α. παρεμβαίνουν ανοιχτά και προωθούν τη λύση της διχοτόμησης γιατί θεωρούν ότι θα ενισχυθεί η νότια πτέρυγα του Ν.Α.Τ.Ο., επανεντάσσοντας το νησί στο αμυντικό σύστημα και συμφιλιώνοντας την Ελλάδα με την Τουρκία. Με αυτό το σκεπτικό εξυφαίνεται η συνομιλία εναντίον του Μακαρίου, κατά τη γνώμη του οποίου μία τέτοια λύση είναι ανεπίτρεπτη. Ο αμερικανός υφυπουργός Kissinger και η ελληνική κυβέρνηση, των οποίων οι γνώμες συμπίπτουν, φέρονται πλέον αποφασισμένοι να τον εξουδετερώσουν. Οι συνταγματάρχες προετοιμάζουν πραξικόπημα με τη βοήθεια της εθνοφρουράς. Η ένταση μεγαλώνει στο νησί. Για την Άγκυρα αυτό είναι θείο δώρο: «μία βέβαιη στρατιωτική νίκη», που θα της επιτρέψει να διαπραγματευθεί στο μέλλον σκληρά.

Στις 15 Ιουλίου του 1974, οι συνταγματάρχες θέτουν σε εφαρμογή το σχέδιο «Αφροδίτη» και το πραξικόπημα είναι πλέον γεγονός. Τοποθετούν το Νίκο Σαμψών, περιβόητο τρομοκράτη και φανατικό υποστηρικτή της Ένωσης, επικεφαλής μίας προσωρινής κυβέρνησης ανδρεικέλων, με την ονομασία κυβέρνηση Λαϊκής Σωτηρίας. Η ευκαιρία για την Άγκυρα είναι ανέλπιστη. Οι συνθήκες για μία επέμβαση είναι πλέον ιδανικές, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Μολονότι είχαν δημιουργηθεί τριβές ανάμεσα στην Τουρκία και τους Αμερικανούς⁵² σχετικά με την απαγόρευση ή μη της καλλιέργειας της παπαρούνας, εκείνοι δεν θα αντιτεθούν σε μία πιθανή τουρκική επέμβαση. «Όταν ο Ετσεβίτ πληροφόρησε τον αναπληρωτή υφυπουργό Σίσκο, που μόλις είχε φτάσει στην Άγκυρα, δεν προσέκρουσε σε σθεναρή αντίσταση. Πέρα από κάποιες αντιρρήσεις, αισθάνεται ότι τα χέρια του λύθηκαν»⁵³. Ο Ετσεβίτ εξηγεί την κατάσταση στο Σίσκο με αρκετή δόση ειρωνείας: «ο ίδιος ο Kissinger μας γνωστοποίησε ότι μία περιορισμένη στρατιωτική νίκη θα μας επέτρεπε να ρυθμίσουμε καλύτερα, εν θερμώ, τα πολιτικά προβλήματα»⁵⁴. Και στο εσωτερικό της χώρας οι συνθήκες επίσης ήταν ευνοϊκές. Εάν οι πολιτικές εξελί-

ξεις σε τοπικό και σε διεθνές επίπεδο επέτρεπαν στην Τουρκία να επέμβει, οι ενέργειές της ενθαρρύνθηκαν επίσης από τις δυνάμεις που ήσαν στην εξουσία. Το Δημοκρατικό Κόμμα του Λαού, που διενήργησε τις βουλευτικές εκλογές του Οκτωβρίου του 1973, μετά από μία εκλογική εκστρατεία, στην οποία κυριάρχησαν λαϊκιστικά και εθνικιστικά συνθήματα, θα συγκροτήσει Κυβέρνηση συμπράττοντας με τους ισλαμιστές. Ο Ερμπακάν, αναπληρωτής Πρωθυπουργός, θα παίξει σημαντικό ρόλο στη λήψη της απόφασης για στρατιωτική επέμβαση στην Κύπρο τον Ιούλιο και Αύγουστο του 1974. Στις 20 Ιουλίου του 1974 οι τουρκικές δυνάμεις κάνουν απόβαση, «για να διασφαλίσουν την εδαφική ακεραιότητα» της Δημοκρατίας της Κύπρου, επικαλούμενες «το δικαίωμά τους να παρεμβαίνουν» βάσει των συνθηκών του 1960. Η εντολή για την επέμβαση δόθηκε, όπως ισχυρίστηκαν, δυνάμει του άρθρου 4 της εγγυητικής συνθήκης. Ακόμα κι αν μία τέτοιου είδους επέμβαση ήταν επιτρεπτή, πράγμα που απέχει πολύ από το να αποδειχθεί, το άρθρο 4 έρχεται σε αντίθεση με τα άρθρα 103 και 2 και 4 της Χάρτας των Ηνωμένων Εθνών⁵⁵.

Στις αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας (353) και του Συμβουλίου της Ευρώπης (573) γίνεται σαφής αναφορά στην επέμβαση και αναγνωρίζεται η νέα κατάσταση που δημιουργήθηκε εξαιτίας της τουρκικής επέμβασης. Η διεθνής κοινότητα, μολονότι είχε καταδικάσει ομόφωνα το στρατιωτικό πραξικόπημα της ελληνικής χούντας, στη συγκεκριμένη περίπτωση, κρίνοντας από τις αντιδράσεις, δεν φαίνεται να αντιλαμβάνεται ποιες διαστάσεις θα μπορούσε να λάβει το όλο ζήτημα. Ωστόσο, η Τουρκία φέρεται αποφασισμένη περισσότερο από ποτέ να επιτύχει τον πρώτο της στόχο, τη διχοτόμηση, και ταυτόχρονα επιδιώκει τα στρατεύματά της να διεισδύσουν πιο βαθιά στο νησί, γεγονός που κανείς δεν αποδοκιμάζει. Η συμφωνία της Γενεύης βάζει τέλος στις εχθρότητες, γρήγορα όμως παραβιάζεται, τη στιγμή μάλιστα που αρχίζει ο δεύτερος γύρος των διαπραγματεύσεων για την επίλυση της διαμάχης. Η Τουρκία χωρίς να αντιμετωπίζει ιδιαίτερες δυσκολίες σε διεθνές επίπεδο, προχωρεί ακάθεκτη με σκοπό τη μόνιμη κατοχή ενός σημαντικού τμήματος της Κύπρου. Η Τουρκία εξαπολύει μία δεύτερη επίθεση στις 14 Αυγούστου του 1974 και καταλαμβάνει το 39% του κυπριακού εδάφους.

Οι αποφάσεις του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας δεν φέρνουν αποτελέσματα. Η αναποτελεσματικότητα αυτή οφείλεται στο ότι ούτε η Ε.Σ.Σ.Δ. ούτε οι Η.Π.Α. επιθυμούσαν πραγματικά να αναγκάσουν την Τουρκία να υπαναχωρήσει και να μην υλοποιήσει τις επεκτατικές της βλέψεις. Η επιρροή των Η.Π.Α., που ενδιαφέρονταν να μην έρθουν σε προστριβές με την Τουρκία, αποδείχθηκε καθοριστικής σημασίας. Αμέσως μετά την πρώτη τουρκική επέμβαση, ο Αμερικανός Υπουργός Henry Kissinger κάνει διορθωτικές παρεμβάσεις στην αμερικανική πολιτική. Ένας ελληνο-τουρκικός πόλεμος θα ήταν ό,τι χειρότερο θα μπορούσε να συμβεί στην Ουάσινγκτον. Ο Kissinger θα προχωρήσει σε βάθος. Αφού τον ξεπέρασαν τα γεγονότα, εκ των υστέρων προσπαθεί να ανακτήσει το χαμένο έδαφος. Η αλλαγή στρατοπέδου είναι σχεδόν αυτόματη: οι Η.Π.Α., παρόλο που «λυπούνται» για την επέμβαση της Άγκυρας, τη δικαιολογούν εν μέρει, καταλογίζοντας, για πρώτη φορά, ευθύνες και στην ελληνική πλευρά⁵⁶. Στις 22 Ιουλίου ο ίδιος ο Kissinger είχε διαβεβαιώσει τον τούρκο Πρωθυπουργό ότι «η Τουρκία θα αντιμετωπιζόταν από τις Η.Π.Α. με τον απαιτούμενο σεβασμό». Ενισχυμένη από την αμερικανική πολιτική, η τουρκική κυβέρνηση, δια στόματος Ετσεβίτ, δηλώνει στους *New York Times* στις 22 Αυγούστου σχολιάζοντας το θέμα της αποχώρησης της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του Ν.Α.Τ.Ο. στις 14 Αυγούστου του 1974: «ακόμα κι αν η αποχώρηση της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του Ν.Α.Τ.Ο. προκαλούσε αναπόφευκτα αναστάτωση, θεωρώ ότι θα μπορούσαμε να αντισταθμίσουμε τις απώλειες σε μεγάλο βαθμό». Ο Ετσεβίτ, ευτυχής για την «εποικοδομητική στάση» των Η.Π.Α. συνεχίζει: «Μετά τις τουρκικές ενέργειες, ο κ. Kissinger γρήγορα συνειδητοποίησε την αλλαγή της κατάστασης στην Κύπρο και στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και διεξάγει συνομιλίες με την Τουρκία με νέο πνεύμα». Η Σοβιετική Ένωση θα προσπαθήσει, συγκαλώντας διεθνή συνδιάσκεψη (στις 22 Αυγούστου του 1974), να επιτύχει τη διεθνοποίηση του ζητήματος χωρίς όμως επιτυχία. Οι Η.Π.Α. και η Τουρκία αντιτίθενται κατηγορηματικά. Μολονότι οι Σοβιετικοί δεν εγκατέλειψαν αυτή την πρότασή τους, δεν ανέλαβαν άλλες πρωτοβουλίες. Η Ε.Σ.Σ.Δ. υιοθετεί μία παθητική στάση κατά τη διάρκεια της διαμάχης, διότι δεν επιθυμεί κατ' ουδέναν τρόπο να διαταραχθούν οι διπλωματικές της σχέσεις με την Τουρκία, που βρίσκονταν στο στάδιο της πλήρους επανασύνδεσης.

Η κρίση που ξέσπασε το 1973 στη Μέση Ανατολή, ενίσχυσε τη θέση της Τουρκίας στη διεθνή σκηνή: κατά την περίοδο των μεγάλων εντάσεων που πλήττουν την περιοχή η γεωπολιτική της σημασία είναι προφανής τόσο για τους Αμερικανούς και τους Ευρωπαίους όσο και για τους Σοβιετικούς. Πολύτιμος σύμμαχος της Δύσης, τοποτηρητής στη νότια πτέρυγα του Ν.Α.Τ.Ο., η Τουρκία παίζει ένα ρόλο πρωταρχικό στο δυτικό αμυντικό σύστημα, το οποίο γνωρίζει καλά να εκμεταλλεύεται στις διαπραγματεύσεις της με τη Δύση όπως και με την Ε.Σ.Σ.Δ. Αυτή η τελευταία έχει κάθε λόγο να φροντίζει τη χώρα που ελέγχει τα Στενά και παρέχει ευκολίες για το διάπλου των ναυτικών της δυνάμεων. Το ενδιαφέρον της Ε.Σ.Σ.Δ. εντείνεται ακόμα περισσότερο, τη στιγμή που η Τουρκία κλίνει υπέρ των αραβικών χωρών στη διαμάχη που τις φέρνει αντιμέτωπες με το Ισραήλ. Έτσι ουδετεροποιείται ένας δυνάμει σύμμαχος των Αμερικανών. Αντίθετα τα χρόνια 1963-64, οι πολιτικές εξελίξεις στην περιοχή συμβάλλουν στην αναβάθμιση της Τουρκίας, η οποία θα αδράξει την ευκαιρία και δεν θα καθυστερήσει να προβεί σε ενέργειες για να ορίσει τους κανόνες του παιχνιδιού.

Η έμμεση υποστήριξη και η παθητική στάση των δύο μεγάλων δυνάμεων απέναντι στην επεκτατική τουρκική πολιτική ενθαρρύνουν λοιπόν την Άγκυρα να αγνοήσει τις πολλαπλές αποδοκιμασίες του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών. Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα και το Συμβούλιο της Ευρώπης αποτυγχάνουν να συγκαλύψουν την αναποτελεσματικότητα των θέσεών τους, τη στιγμή που η Ελλάδα, η Τουρκία και η Κύπρος επιθυμούν να συνδεθούν με την κοινότητα. Υιοθετώντας μία πολιτική γραμμή δήθεν ουδέτερη, η Ε.Ο.Κ. δεν συνέβαλε άραγε στην αγγέννηση μίας ηγεμονικής δύναμης; Έτσι, εκμεταλλευόμενη σε μεγάλο βαθμό την παθητικότητα της διεθνούς κοινότητας, η Τουρκία στις 15 Νοεμβρίου του 1983 θα ανακηρύξει το τουρκοκυπριακό ομοσπονδιακό κράτος σε ανεξάρτητο, το οποίο μόνο αυτή έχει αναγνωρίσει μέχρι τώρα. Ένα από τα σημαντικά χαρακτηριστικά της τουρκικής πολιτικής είναι η ικανότητά της να δημιουργεί ένα πρόβλημα αξιοποιώντας τα λάθη των αντιπάλων, μετά να τα μετατρέψει σε διένεξη και τέλος να αρχίζει διαπραγματεύσεις. Μόλις πετύχει τους σκοπούς της, οι διαπραγματεύσεις, στις οποίες οδηγούνται τα ενδιαφερόμενα μέρη εξαιτίας της διένεξης, ανοίγουν το δρόμο για την εκπλήρωση των στόχων της. Για να υλοποιήσει τους στόχους της, η Τουρκία χειρίζεται επιδέξια τις διεθνείς υποθέσεις και προσπαθεί να δημιουργήσει σχέσεις εξουσίας με τις γειτονικές χώρες. Εάν η παράδοση μίας μεγάλης αυτοκρατορίας, που είχε κατακτητικές τάσεις, κυριάρχησε λίγο ως πολύ στη σκέψη και στη συμπεριφορά των τούρκων ιθυνόντων, η μοναδική γεωγραφική θέση της Τουρκίας συνέβαλε, σε μεγάλο βαθμό, στην υλοποίηση του επιδιωκόμενου στόχου. Με αυτό το σκεπτικό, ο ναύαρχος Ρ. Σέλγιερ αναφέρει την Τουρκία ως παράδειγμα «μίας χώρας ασημαντης και φτωχής, που όμως κατάφερε να αποκτήσει πολιτική δύναμη χάρη στον ευφυή τρόπο, με τον οποίο εκμεταλλεύτηκε τη γεωγραφική της θέση»⁵⁷. Αυτό συνέβη το 1939, όταν απέδειξε ότι ήξερε να κάνει τη Γαλλία να υποχωρήσει μπροστά στις απαιτήσεις της και όλη η υπόθεση κατέληξε στην προσάρτηση του σαντζακίου της Αλεξανδρέττας. Το ίδιο συνέβη και το 1959, όταν μπόρεσε να επιβάλει τις απόψεις της κατά τη διάρκεια των διαβουλεύσεων για τον καθορισμό του καθεστώτος, που θα ίσχυε στην Κύπρο. Το 1974 εκμεταλλεύεται για άλλη μία φορά τις διεθνείς εξελίξεις στην περιοχή. Όλες αυτές οι προσπάθειες θα καταλήξουν όχι μόνο στην κατοχή της Κύπρου αλλά και στην εμφάνιση νέων προβλημάτων στο Αιγαίο. Πράγματι, από το 1973 και μετά, η Τουρκία έθεσε ξανά υπό αμφισβήτηση την εύθραυστη ισορροπία στο Αιγαίο, δημιουργώντας αρχικά ένα κλίμα έντασης, που σήμερα ολοένα και πιο πολύ επιβαρύνει τις ελληνοτουρκικές σχέσεις.

Λίγο μετά τα γεγονότα στην Κύπρο, νέα δεδομένα ήρθαν να προστεθούν στην ελληνοτουρκική διένεξη με ευθύνη της Τουρκίας: το ζήτημα της αποστρατικοποίησης των νησιών του Αιγαίου καθώς και του επιχειρησιακού ελέγχου του εναερίου χώρου πάνω από το Αιγαίο. Στα τέλη Οκτωβρίου του 1973, η Τουρκία είχε ήδη εγείρει το ζήτημα της τουρκικής μειονότητας στη Δ. Θράκη και την 1η Νοεμβρίου της ίδιας χρονιάς το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας των νησιών του Αιγαίου. Είναι φανερό πλέον ότι η διχοτόμηση της Κύπρου, που οριστικοποιήθηκε με τη στρατιωτική επέμβαση το καλοκαίρι του 1974, δεν είναι παρά μόνο ένας από τους στόχους που επιδιώκει να υλοποιήσει στην περιοχή της Μεσογείου και του Αιγαίου. Λίγες μέρες πριν από το σχηματισμό της κυβέρνησης Ετσεβίτ, που διαδέχτηκε την προσωρινή κυβέρνηση, ο τούρκος Πρωθυπουργός, Sadi Irmak, σε μία διάλεξη, που έδωσε στο Ικόνιο στις 13 Ιανουαρίου του 1974 απεκάλυψε τις

προθέσεις του: «Το μισό Αιγαίο μας ανήκει». Στις 19 Ιανουαρίου, ο Υπουργός Εξωτερικών Esenbel θα υπερθεματίσει: «η Τουρκία δεν είναι πλέον η χώρα, που δημιουργήθηκε την επαύριον της συνθήκης της Λωζάννης, το 1923. Είναι μία χώρα που εξαπλώνεται»⁵⁸.

Μπορούμε, λοιπόν, να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι η διχοτόμηση του νησιού δεν αποτελούσε το μοναδικό στόχο της Τουρκίας, γιατί συγχρόνως η Τουρκία θα θέσει υπό αμφισβήτηση το status quo στο Αιγαίο που επιβλήθηκε με τις συνθήκες της Λωζάννης το 1923 και των Παρισίων το 1947. Ο Πρωθυπουργός Ντεμιρέλ σε συνέντευξη που παραχώρησε στις 20 Μαΐου του 1975 στην εφημερίδα *Le Monde* δήλωσε: «Στην Κύπρο, οι Έλληνες δεν μπορούν να διαπραγματευθούν αλλά μόνο να αποδεχθούν εκ των πραγμάτων μία κατάσταση». Αυτή η δήλωση δεν είναι μόνο αντίθετη με όλες τις αρχές που διέπουν τις σχέσεις των κρατών σύμφωνα με τη Χάρτα των Ηνωμένων Εθνών, αλλά αποδεικνύει κιόλας ξεκάθαρα ότι οι τούρκοι ιθύνοντες δρουν από θέση ισχύος σ' αυτή τη διαμάχη. Η δυνατότητα αυτή τους προσφέρθηκε κυριολεκτικά στο πιάτο χάρη στην πολιτική που ακολουθήθηκε από τις διεθνείς και τοπικές δυνάμεις. Η Τουρκία έτσι αποκαλύπτει όλες τις ικανότητες της καθώς και τη δύναμη της⁵⁹.

Μία προγραμματισμένη προσάρτηση

Η διχοτόμηση ή η προσάρτηση του νησιού, όπως ήδη είδαμε, αποτελεί μέρος των εδαφικών διεκδικήσεων της Τουρκίας εδώ και πολύ καιρό. Ορισμένες χαρακτηριστικές δηλώσεις Τούρκων ιθυνόντων ενισχύουν σαφώς αυτή την άποψη. Ο πρώτος αντιπρόεδρος της Δημοκρατίας της Κύπρου F. Kısık δήλωνε στην εφημερίδα *Halkın Sesi*⁶⁰ (η Φωνή του Λαού) στις 9 Αυγούστου του 1965: «Η Κύπρος είναι μία άλλη Αλεξανδρέττα στην ιστορία της Τουρκίας. Η δύναμη της Τουρκίας θα διασφαλίσει στους τουρκοκυπρίους μία αξιοπρεπή ζωή, όπως το έκανε και στην Αλεξανδρέττα, η οποία μετά την προσάρτησή της ετέθη υπό τουρκική κηδεμονία». Ένα χρόνο πριν, το 1963, ο K. Satir, αναπληρωτής πρωθυπουργός της κυβέρνησης Ινονού, ισχυριζόταν: «Η Κύπρος θα χωριστεί σε δύο μέρη εκ των οποίων το ένα θα προσαρτηθεί στην Τουρκία». Τον Ιούλιο του 1980, ο T. Günès, υπουργός Εξωτερικών την περίοδο της επέμβασης, επίσης ισχυριζόταν: «Η Κύπρος είναι το δεξί χέρι για μία χώρα, που την αφορά η άμυνά της ή έχει βέβαια επεκτατικά σχέδια. Εάν κάποιος δεν λάβει υπόψη του τη στρατηγική σημασία της Κύπρου, δεν μπορεί να κατανοήσει το λόγο, για τον οποίο αναλάβαμε αυτή την προσπάθεια αποκατάστασης της ειρήνης στις 20 Ιουλίου ή ας πούμε καλύτερα ότι δεν είναι εύκολο να κατανοήσει κανείς την κυπριακή κρίση στο σύνολό της [...] η ασφάλεια 45 εκατομμυρίων Τούρκων, από την ενδοχώρα και την Κύπρο συνολικά, καθώς και η διατήρηση της ισορροπίας στη Μέση Ανατολή είναι τα πραγματικά προβλήματα»⁶¹. Είναι σαφές, λοιπόν, ότι η Τουρκία αναζητούσε από παλιά την ευκαιρία που της δόθηκε από την Αθήνα με το πραξικόπημα εναντίον του Μακαρίου να επέμβει. Δεν περίμενε τίποτε άλλο παρά μόνο την κατάλληλη στιγμή. Ο αρχηγός του επιτελείου του τουρκικού στρατού, S. Sancar, υποστήριζε ότι «μολονότι η στρατιωτική επέμβαση στην Κύπρο είχε σχεδιαστεί εδώ και πολύ καιρό, την τελευταία μόνο στιγμή προχωρήσαμε σε κάποιες τροποποιήσεις»⁶². Αυτό εξηγεί την αδιαλλαξία των τούρκων ιθυνόντων κατά τη διάρκεια των διακοινοτικών συνομιλιών και αποδεικνύει ότι ο στρατηγικός στόχος τους ήταν να τις οδηγήσουν σε αδιέξοδο. Έκτοτε, η επιστροφή στο status quo ήταν μία καθαρή ψευδαίσθηση. Ο Ραούφ Ντενκτάς διακήρυττε στις 22 Μαΐου του 1977: «Αυτά που κερδίσαμε με τη στρατιωτική παρέμβαση, δεν θα είχαν παραχωρηθεί με διαπραγματεύσεις»⁶³. Ο τούρκος υπουργός Εξωτερικών I. Caglayangil, δήλωνε στην εφημερίδα *Halkın Sesi*⁶⁴ στις 14 Φεβρουαρίου του 1980: «Οι τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις ποτέ δεν υποχρεώθηκαν μετά την υπογραφή μίας συνθήκης να αποσυρθούν από εδάφη, τα οποία κατέκτησαν με την ξιφολόγχη. Στην παρούσα περίπτωση, δεν έχουμε απλά και μόνο μία ηθική υποχρέωση, εκπληρώνουμε μία αποστολή. Αποστολή μας είναι να γίνει η Κύπρος πατρίδα μας [...] ας προσπαθήσουμε ώστε η *de facto* παρουσία μας να παγιωθεί *de jure*».

Οι επεκτατικοί στόχοι της Τουρκίας στην πράξη μεταφράζονται με μία σειρά ενεργειών που αποδεικνύουν ότι η Τουρκία, αφού προετοίμασε την επέμβαση και πέτυχε την κατοχή του 39% του εδάφους, προσπαθεί να ενσωματώσει πλήρως την κατεχόμενη ζώνη: μαζικός εποικισμός, «καταστροφή κάθε στοιχείου, που θυμίζει τον ελληνικό και χριστιανικό χαρακτήρα της κατεχόμενης

περιοχής», κατάργηση ελέγχου διαβατηρίων ανάμεσα στα κατεχόμενα και την Τουρκία, ενσωμάτωση της οικονομίας των κατεχομένων στην οικονομία της Τουρκίας. Με βαθιές δημογραφικές αλλαγές η Τουρκία επιτυγχάνει τη διχοτόμηση και στη συνέχεια την προσάρτηση του νησιού. Στο βόρειο τμήμα κατοικεί το σύνολο σχεδόν της τουρκοκυπριακής κοινότητας. Η πιο μεγάλη μετακίνηση πληθυσμού έλαβε χώρα με τη βία τον Αύγουστο του 1974. Σχεδόν 210.000 ελληνοκύπριοι εγκατέλειψαν τις εστίες τους στην κατεχόμενη ζώνη. Μετά την υπογραφή της συμφωνίας της Βιέννης τον Ιούνιο του 1975, και υπό την πίεση της Άγκυρας, επετράπη σε 45.000 τουρκοκυπρίους του Νότου να μεταβούν στο Βορρά και σε 194.000 ελληνοκυπρίους να μεταβούν στο Νότο. Οι Τούρκοι ιθύνοντες επιτυγχάνουν το στόχο που επεδίωκαν από το 1958: κατόρθωσαν να συγκεντρώσουν τον τουρκικό πληθυσμό σε ένα τμήμα του νησιού που τους ανήκει αποκλειστικά: το 39% της επιφανείας της Κύπρου για το 18% του πληθυσμού. Στα κατεχόμενα μέρη, οι τουρκοκύπριοι είναι μειοψηφία, οι έποικοι ανέρχονται σήμερα περίπου στις 90.000, στην πλειοψηφία τους αγρότες και ενεργά μέλη της άκρας δεξιάς που ήρθαν από την Ανατολία. «Η πολιτική της τουρκοκυπριακής Διοίκησης απέναντι στους τούρκους μετανάστες στοχεύει στο να παρέχει κίνητρα για μόνιμη εγκατάσταση στο νησί. Η παροχή στέγης, γης ή άλλων τίτλων ιδιοκτησίας στους μετανάστες γίνεται κάτω από ιδιαίτερο καθεστώς. Πάντως, το πιο σημαντικό μέτρο είναι η δυνατότητα, που τους προσφέρθηκε, για να αποκτήσουν υπηκοότητα και κατά συνέπεια να ασκούν τα πολιτικά τους δικαιώματα»⁶⁵. Έτσι, οι τουρκικές αρχές με τη βοήθεια της παρουσίας των μεταναστών κατάφεραν να μειώσουν την επιρροή της αντιπολίτευσης. Οι δημογραφικές αλλοιώσεις, που επέφεραν οι Τούρκοι, αφαιρούν από τους τουρκοκύπριους κάθε δυνατότητα συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων για το μέλλον της Κύπρου. Το γεγονός ότι το Κόμμα της Εθνικής Ενότητας (U.B.P.), υπό την προεδρία του Ντενκτάς, διατηρεί την πλειοψηφία, μολονότι μικρός αριθμός τουρκοκυπρίων το στηρίζει, οφείλεται αποκλειστικά στο ότι διαθέτει μία ευρεία εκλογική βάση, η οποία αποτελείται από μετανάστες που έχουν έρθει από την Ανατολία. Η Άγκυρα χρησιμοποιεί αυτές τις ορδές, που αποτελούνται κυρίως από αγρόματους χωρικούς. Αυτοί μεταφυτεύθηκαν στο νησί και λειτουργούν πλέον ως μοχλός πίεσης, για να επιβάλει η Άγκυρα τη θέλησή της στους τουρκοκυπρίους, τους οποίους θεωρεί «όχι τόσο έμπιστους αλλά και εξευρωπαϊσμένους». Οι έποικοι έχουν πλέον δικαίωμα ψήφου και συμμετέχουν με δικό τους κόμμα στην κυβέρνηση συνασπισμού στα κατεχόμενα. Το δεξιό Κόμμα της αναγέννησης, που ιδρύθηκε το 1984 και αντιπροσωπεύει περίπου το 11% του εκλογικού σώματος, υπολογίζει ότι το 75% των μελών του είναι τούρκοι έποικοι⁶⁶. Η παρουσία των εποίκων είναι παντού έντονη στην περιοχή: περιορισμός των πολιτικών ελευθεριών των τουρκοκυπρίων, κλίμα καταπίεσης που έχει δημιουργήσει ο στρατός, έλεγχος της πολιτικής ζωής [...] Ανάμεσα στα 1985 και 1990, 30.000 τουρκοκύπριοι του Βορρά εγκατέλειψαν το νησί. «Οι τουρκοκύπριοι δεν επιθυμούν να ζουν σε μία επαρχία της Τουρκίας αλλά σε μία κυπριακή ομοσπονδία»⁶⁷. Το Δημοκρατικό Τουρκικό Κόμμα της αριστεράς, που το υποστηρίζουν στην πλειοψηφία τους οι τουρκοκύπριοι και ευνοεί τη λύση ενός ομοσπονδιακού κράτους, σιγά σιγά γίνεται μειοψηφία. Η καθημερινή τουρκοκυπριακή εφημερίδα *Ortam*, στο φύλλο της 26ης Ιουνίου σχολιάζει τα αποτελέσματα μίας σφυγμομέτρησης, που έγινε στην κατεχόμενη ζώνη. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, πάνω από το 90% του τουρκοκυπριακού πληθυσμού αντιτίθεται στην ενσωμάτωση του κατεχόμενου τμήματος του νησιού με την Τουρκία. Έτσι, η παρουσία και η πολιτογράφηση των εποίκων είναι χωρίς αμφιβολία ένα από τα μεγάλα εμπόδια για την ειρηνική, μετά από διαπραγματεύσεις, επίλυση της κυπριακής διαμάχης.

Αφού εκώφευσε η Τουρκία στις πολλές καταδίκες και τις διεθνείς εκκλήσεις, υπαγορεύει τη θέλησή της όσον αφορά τα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, και συγκεκριμένα την ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η απόφαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την έναρξη των διαπραγματεύσεων εν όψει της ένταξης της Κύπρου, αποτελεί αναμφίβολα ένα σημαντικό βήμα προς την κατεύθυνση της οριστικής διευθέτησης μίας κατάστασης που διαρκεί από το 1974. Μετά την απόρριψη από το Συμβούλιο (Δεκέμβριος του 1997) της υποψηφιότητας της Τουρκίας, για να συμμετάσχει μελλοντικά στις προσπάθειες διεύρυνσης της Ένωσης, οι τούρκοι ιθύνοντες εμφανίζονται αποφασισμένοι να επιλύσουν οριστικά «το πρόβλημα της Κύπρου». Σε κάθε ευκαιρία, που τους δίνεται, δεν παραλείπουν με τις δηλώσεις τους να τονίζουν απλά και ξεκάθαρα ότι

η διαδικασία για την προσάρτηση του Βορείου τμήματος του νησιού έχει μπει στην τελική ευθεία. Η διακοπή του διαλόγου με την Ε.Ε. και οι δηλώσεις του τούρκου Πρωθυπουργού στην Ουάσινγκτον στις 17 Δεκεμβρίου του 1997 αποδεικνύουν την αποφασιστικότητα της ιθύνουσας τάξης της Τουρκίας. Η δήλωση έχει ως εξής: «η λανθασμένη απόφαση της Ε.Ε. θα οδηγήσει πιθανώς στη διχοτόμηση του νησιού»⁶⁸. Σε πρώτη ανάγνωση φαίνεται ότι η έναρξη των διαπραγματεύσεων ανάμεσα στην Κύπρο και την Ε.Ε., εν όψει της ένταξης, και ο ταυτόχρονος παραγκωνισμός της Τουρκίας στην όλη διαδικασία συνιστούν την αιτία λόγω της οποίας κράτησε η Τουρκία αυτή τη στάση. Σε εναντία περίπτωση, είναι προφανές, ότι η ένταξη του νησιού στην Ε.Ε. εμποδίζει την Τουρκία να υλοποιήσει τους στόχους των ιθυνόντων της Άγκυρας. Στα τέλη Αυγούστου του 1994, το Κοινοβούλιο του τουρκοκυπριακού κράτους με την υποστήριξη της Τουρκίας και χάρη στις ψήφους της Εθνικής Ενότητας του Ντενκτάς ενέκρινε οριστικά τη λύση της δημιουργίας ομοσπονδιακού κράτους και πήρε αποφάσεις, στις οποίες προβλέπεται η ενσωμάτωση της κατεχόμενης ζώνης με την Τουρκία⁶⁹. Η απόφαση αυτή των τούρκων ιθυνόντων είναι η απάντηση της Τουρκίας στην πιθανή ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Μόνο το Τουρκικό Δημοκρατικό Κόμμα, το πιο αντιπροσωπευτικό των τουρκοκυπρίων, ψήφισε κατά. Η απόφαση έθετε κατά κάποιο τρόπο τις βάσεις για την «επίσημη», «τυπική» προσάρτηση. Προέβλεπε την εκχώρηση αρμοδιοτήτων για θέματα εξωτερικής πολιτικής, άμυνας και οικονομίας. Την απόφαση αυτή την υποστήριξε τόσο ο Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας όσο και τα κόμματα της τουρκικής Εθνοσυνέλευσης στο σύνολό τους, από το Δημοκρατικό Κόμμα του Λαού ως το Ισλαμικό Κόμμα, από το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας του Yılmaz ως την άκρα δεξιά, με εξαίρεση τα κόμματα που βρίσκονται εκτός (κόμματα της αριστεράς, κουρδικό κόμμα). Ο Mumtaz Soysal, παλαιός τούρκος υπουργός των Εξωτερικών, ειδικός συνεργάτης του Ντενκτάς (ακόμα κι όταν ασκούσε χρέη υπουργού), εξέφρασε την ιδέα, που συμεριζόταν το σύνολο των πολιτικών, ότι δηλαδή «η ενσωμάτωση της τουρκοκυπριακής Δημοκρατίας του Βορρά στην Τουρκία είναι αναπόφευκτη εάν η Κύπρος ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση»⁷⁰.

Έτσι, η Τουρκία αφηγά την Ευρωπαϊκή Ένωση παίρνοντας από μόνη τη δικαίωμα να προτάσσει βέτο στην ένταξη της Κύπρου στην Ένωση. Τον Ιούνιο του 1994 ο τούρκος υπουργός Εξωτερικών, επικαλούμενος την εγγυητική συμφωνία, την οποία οι ίδιοι οι Τούρκοι είχαν παραβιάσει, δήλωνε ότι οι διαπραγματεύσεις «θα μπορούσαν κάλλιστα να διακοπούν εντελώς», εάν παίρνονταν αποφάσεις που αφορούν την ένταξη του «ελληνοκυπριακού τμήματος» στην Ευρωπαϊκή Ένωση, «χωρίς τη σύμφωνη γνώμη της τουρκικής πλευράς». Σύμφωνα με τον υπουργό, η Τουρκία απαγορεύει την ένταξη της Κύπρου σε διεθνείς οργανισμούς, στους οποίους η Ελλάδα και η Τουρκία δεν συμμετέχουν⁷¹. Αυτή την ιδέα υιοθετούν οι τούρκοι διανοούμενοι εμπλουτίζοντάς την: «Πρέπει να μελετήσουμε τη νομική διάσταση του προβλήματος, με λίγα λόγια κατά πόσο το αίτημα της ένταξης στην Ε.Ε. είναι σύμφωνο με το Σύνταγμα της Κύπρου [...] το σύνταγμα δεν επιτρέπει τη συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς, την υπογραφή διμερούς συμφωνίας, παρά μόνο μετά από τη σύμφωνη των εγγυητριών δυνάμεων, δηλαδή μεταξύ άλλων της Τουρκίας και της Ελλάδας»⁷². Είναι γεγονός ότι η τουρκική πλευρά γαντζώθηκε στο σύνταγμα του 1960, που προήλθε από τις συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου. Πράγματι, περισσότερο κι από τα συνταγματικά κείμενα, αυτές οι δύο συμφωνίες είναι που συνέβαλαν στο να ενταθούν οι συγκρούσεις μέχρι αυτό το σημείο, συνιστώντας παραβίαση της ανεξαρτησίας της Δημοκρατίας της Κύπρου.

Μία εξωτερική πολιτική με επεκτατικές βλέψεις παραπέμπει σε μία αντιδημοκρατική εσωτερική πολιτική, που εξέθρεψε και προώθησε το κίνημα του (εξ)ισλαμισμού. Το κίνημα αυτό σε συνδυασμό μ' έναν έξαλλο εθνικισμό, είναι τα δύο κυρίαρχα ρεύματα της ιδεολογίας που υποστηρίζουν οι στρατιωτικοί μετά το 1980. Η ιδεολογία αυτή, που ονομάστηκε «τουρκο-ισλαμική», κυριαρχεί στην πολιτική ζωή της Τουρκίας. Η Κύπρος αναδείχθηκε σε εθνικό πρόβλημα και τροφοδότησε έναν προβληματισμό που αναπτύχθηκε στους κόλπους των ιδεολογικών αυτών ρευμάτων, καθώς και των πολιτικών κινημάτων. Όλες αυτές οι ιδεολογικές ζυμώσεις κατέληξαν στη δημιουργία ενός πολιτικού συστήματος, του «πολυκομματισμού», το οποίο εφαρμόστηκε περιορίζοντας τις παρεχόμενες ελευθερίες σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο. Οι πρωταγωνιστές αυτής της προσπάθειας, η κινητήρια δύναμη, δηλαδή ο στρατός και οι πολιτικές δυνάμεις που αντι-

προσωπεύονται στην Εθνοσυνέλευση συμφωνούν πάνω στους στόχους της εξωτερικής πολιτικής και κατά συνέπεια και στο κυπριακό. Μόνο οι δημοκρατικές δυνάμεις, που υπόκεινται σε περιορισμούς, συνθλίβονται από τον εθνικισμό και τον ισλαμισμό που κατακλύζουν την Τουρκία.

Επίλογος

Είναι εύκολο να αναρωτηθούμε, για ποιους λόγους αυτή η επεκτατική πολιτική, που ακολουθείται, παραμένει αμετάβλητη από το 1936. Έχει επιτευχθεί συναίνεση σε εθνικό επίπεδο; Παρατηρούμε ότι έχει επιτευχθεί συναίνεση ανάμεσα στις πολιτικές δυνάμεις που κυβερνούν τη χώρα, όχι όμως και σε εθνικό επίπεδο. Το ισχύον πολιτικό σύστημα δεν επιτρέπει, χθες όπως και σήμερα, μια πιθανή εναλλαγή στην εξουσία ή τη συμμετοχή των δυνάμεων της αριστεράς και της προόδου στην επεξεργασία θέσεων για ζητήματα εσωτερικής ή εξωτερικής πολιτικής. Η συνέχιση μιας εξωτερικής πολιτικής, με κύρια χαρακτηριστικά τον επεκτατισμό και τις ηγεμονικές βλέψεις, είναι απόρροια της αδυναμίας των δημοκρατικών πολιτικών δυνάμεων να παρέμβουν στη διαμόρφωση της πολιτικής, την οποία ακολούθησαν διαδοχικές τουρκικές κυβερνήσεις. Ο ρόλος του στρατού στην πολιτική ζωή, το πολιτικό σύστημα, που δεν έχει εναλλακτική πρόταση, η σημαντική επιρροή της ιδεολογίας της άκρας δεξιάς και των ισλαμιστών κατέστησαν δυνατή τη συνέχιση της επεκτατικής πολιτικής, που ακολουθήθηκε και στην Κύπρο⁷³.

Από την ανακήρυξη της Δημοκρατίας ως το 1945, το πολιτικό σύστημα του μοναδικού κόμματος απαγορεύει εκ προοιμίου την ύπαρξη άλλων πολιτικών σχηματισμών. Από το 1936 και μετά και ενώ οι τούρκοι ιθύνοντες προσανατολίζονταν προς μια επεκτατική πολιτική, την ίδια στιγμή εκδηλώνουν φανερά τη συμπάθειά τους για τη φασιστική και ναζιστική ιδεολογία, από την οποία επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό. Το σύστημα του μοναδικού κόμματος δημιουργεί μια νέα πραγματικότητα, αντιγράφοντας το γερμανικό και ιταλικό μοντέλο. Ο Πρόεδρος Ινονού ανακηρύσσεται σε «αρχηγό του έθνους» το 1938. Την ίδια χρονική περίοδο η Τουρκία εισήγαγε στη νομοθεσία της τον ποινικό⁷⁴ και εργατικό κώδικα του μουσουλμανικού καθεστώτος. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου το παντουρρανικό κίνημα, με την υποστήριξη των τουρκικών αρχών, θα γνωρίσει σημαντική ανάπτυξη. Το κίνημα αυτό πήρε τη μορφή πολιτικού κόμματος στη δεκαετία του '60. Στη δεκαετία του '70, το κόμμα της Εθνικιστικής Δράσης (Τουρκές), γνωστό με το όνομα «Γκρίζοι Λύκοι», θα επηρεάσει σημαντικά την τουρκική πολιτική ζωή, συμμετέχοντας σε διαδοχικούς κυβερνητικούς συνασπισμούς «Εθνικού Μετώπου».

Το 1945, το πέρασμα από το σύστημα του μοναδικού κόμματος στον «πολυκομματισμό» προκαλεί σημαντική αναστάτωση στην πολιτική ζωή της χώρας. Η αλλαγή αυτή θα μπορούσε να λειτουργήσει ως κίνητρο για έναν εκδημοκρατισμό σε βάθος, όμως αποδείχτηκε εξ αρχής, ότι δεν θα μπορούσε να υπάρξει μια τέτοια προοπτική. Το πολυκομματικό σύστημα που εφαρμόστηκε, δεν θα μπορούσε να προσδώσει δημοκρατική χροιά σ' ένα καθεστώς που μονοπωλεί την εξουσία εδώ και τριάντα χρόνια. Μετά τις μεταρρυθμίσεις, η πολιτική ζωή της χώρας διαμορφώνεται με τέτοιο τρόπο, που ευνοεί τον εξισλαμισμό της κοινωνίας και τον περιορισμό των ατομικών ελευθεριών και των πολιτικών δικαιωμάτων. Και ενώ η Τουρκία περνάει στο πολυκομματικό σύστημα, που υποτίθεται ότι είναι δημοκρατικό, ο αρχηγός της νέας κυβέρνησης, ο Μεντερές, το Μάιο του 1950, στις πρώτες δηλώσεις του αναφέρει ότι «ο πόλεμος εναντίον της αριστεράς θα συνεχιστεί και η εξωτερική πολιτική δεν θα υποστεί καμία αλλαγή».

Η αλλαγή, που επιχειρήθηκε πάνω σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής μετά το 1945, καθώς και το πέρασμα σ' ένα πολιτικό σύστημα, που χαρακτηρίστηκε ως «κοινοβουλευτική δημοκρατία», είναι μια προσπάθεια, που απέτυχε ήδη από τα πρώτα χρόνια. Πράγματι, το νέο καθεστώς, περιορίζοντας τις ατομικές ελευθερίες και τα πολιτικά δικαιώματα, κατάφερε να εξανεμίσουν όλες οι ελπίδες που είχαν γεννηθεί για την εγκαθίδρυση ενός γνήσιου δημοκρατικού πολιτεύματος και καθόρισε το πολιτικό πλαίσιο, εκτός του οποίου οι τούρκοι ιθύνοντες, ακόμα και σήμερα, δεν έχουν κινηθεί. Μέχρι σήμερα η Τουρκία κυβερνήθηκε, ακολουθώντας τη λογική ενός κοινοβουλευτισμού που δομήθηκε το 1946. Με βάση αυτή τη λογική, επελέγησαν οι πρωταγωνιστές, εξοβελίστηκαν εξ αρχής οι πολιτικοί σχηματισμοί της αριστεράς καθώς και οι εξωκοινοβουλευτικές δυνάμεις που προέρχονται από τους ίδιους πολιτικούς χώρους. Κάθε φορά που αυτή η λογική οδηγούσε σε

μια συνταγματική και αναπόφευκτα και σε μια πολιτική κρίση, οι στρατιωτικοί, ως μόνοι εγγυητές της νομιμότητας, παρεμβαίνουν για να βρουν μια εναλλακτική λύση μέσα πάντα στα καθορισμένα πλαίσια (1960, 1971, 1980 και 1997). Έτσι, το σύνολο των πρωταγωνιστών, στο πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο, δεν είχε ποτέ την ευκαιρία να επεξεργαστεί, μέσα από δημοκρατικές διαδικασίες, μια εναλλακτική λύση για την επίλυση των πολιτικών και θεσμικών προβλημάτων της χώρας. Ο στρατός, διεκδικώντας τη νομιμότητα, παρεμβαίνει ανοιχτά στις επιλογές των πολιτικών στα ζητήματα εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής. Το Σύνταγμα του 1982, που ψηφίστηκε μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1980, θεσμοθέτησε αυτή τη λειτουργία με τη δημιουργία του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας, που κρατά τα ηνία της εξουσίας. Το ισχύον, με βάση το Σύνταγμα των στρατιωτικών, πολιτικό σύστημα απορρέει ιδεολογικά από μια συνθετική επιλογή, που αποκαλείται τουρκο-ισλαμική σύνθεση. Είναι το σημείο συνάντησης ενός (στρατιωτικού) θεσμού και ενός ιδεολογικού ρεύματος, που επηρέασε βαθιά τα κόμματα της δεξιάς πολύ πριν το στρατιωτικό πραξικόπημα και ευνόησε την εξέλιξη των κομμάτων του Ερμπακάν (MSP) και του Τουρκές (MHP), κατά τη διάρκεια του '70. Πράγματι, η ιδεολογία της τουρκο-ισλαμικής σύνθεσης είχε αρχίσει να αναπτύσσεται ήδη από το 1938-39, τη στιγμή κατά την οποία ο τουρκικός εθνικισμός, επηρεασμένος βαθιά από την ιδεολογία του χιτλερικού καθεστώτος, εξεδήλωνε φανερά την επιθυμία του να επεκταθούν τα σύνορα της χώρας, συγκεκριμένα με την προσάρτηση του σαντζακίου της Αλεξανδρέττας. Με αφετηρία αυτή τη χρονολογία, η εξωτερική πολιτική με κύρια χαρακτηριστικά της τις επεκτατικές βλέψεις ενθάρρυνε την ανάπτυξη αυτής της ιδεολογίας, η οποία θα αποτελέσει σημείο αναφοράς από τις αρχές της δεκαετίας του '80. Μετά το 1946, με την άνοδο του Δημοκρατικού Κόμματος στην εξουσία θα αναδειχθεί το ιδεολογικό ρεύμα του «θρησκευτικού εθνικισμού» (Milliyetci-mukaddesatci), που ενισχύθηκε επί κυβερνήσεως Μεντερές. Οι εκπρόσωποί του είχαν τη δυνατότητα να εκφράσουν τις απόψεις τους μέσα από τις στήλες πολλών περιοδικών. Το 1960, ιδρύθηκε το Ινστιτούτο Έρευνας του Τουρκικού Πολιτισμού (Turk Kulturunu Enstitüsü, TAKE). Με το μηνιαίο περιοδικό Turk Kùlturu, που εξέδιδε, συνετέλεσε κατά πολύ στη διάδοση της ιδέας της τουρκο-ισλαμικής σύνθεσης. Παράλληλα, η «Λέσχη των Διανοουμένων» (Club des Intellectuels – Ayadınlar Kulubu), που ιδρύθηκε την επόμενη χρονιά, λειτούργησε ως χώρος αντιπαράθεσης εθνικιστικών και θρησκευτικών ιδεών, όπως και η «Εστία των Ιδεών» (Foyer idéaliste – Uliku Ocaclari), από ομάδα διανοουμένων προσκεϊμένων στον Τουρκές.

Η ανάπτυξη των επαναστατικών κινημάτων στα τέλη της δεκαετίας του '60, όπως και η πολυδιάσπαση στους κόλπους της δεξιάς (Κόμμα της Δικαιοσύνης) σε διάφορα σχήματα, ώθησαν τα μέλη της «Λέσχης των Διανοουμένων» και της «Εστίας των Ιδεών» στη δημιουργία ενός μετώπου με κοινή ιδεολογική βάση. Έτσι ιδρύθηκε στις 24 Μαΐου του 1970 η «Εστία των Διανοουμένων». Τις απόψεις των μελών της εξέφρασε ο πρόεδρός της Ibrahim Kafesoglu: «Με δεδομένους τους κινδύνους που τους κατατράχουν, οι Τούρκοι νιώθουν την ανάγκη για ένα θαρραλέο ξεκίνημα και μια πίστη που να τους εμπνέει»⁷⁵. Οι θέσεις του κινούνται σε δύο επίπεδα: στο ιδεολογικό και στο πολιτικό. Σε πρώτη φάση, η διάδοση της ιδεολογίας της τουρκο-ισλαμικής σύνθεσης προτάθηκε σαν βάση για την ενοποίηση της δεξιάς μπροστά στους «κινδύνους», που αντιπροσώπευε η αριστερά για την Τουρκία. Η «Εστία» πέτυχε να συνενώσει τις δύο κύριες συνισταμένες της τουρκικής δεξιάς διανοήσης, τους ισλαμιστές και τους εθνικιστές: από τους εθνικιστές (Milliyetci) ως τους θρησκευόμενους (Mukaddesatci), οι απόψεις συγκλίνουν με σκοπό να επιτευχθεί η τουρκο-ισλαμική σύνθεση, «πηγή της προσωπικότητας και της ίδιας της ύπαρξης του τούρκου και του τουρκικού έθνους»⁷⁶. Στο πολιτικό επίπεδο, ενδιαφέρονταν να δημιουργήσουν ένα εθνικό μέτωπο, περιλαμβάνοντας όλα τα κόμματα της δεξιάς. Έτσι η «Εστία των Διανοουμένων» έπαιξε ένα συγκεκριμένο πολιτικό ρόλο στο σχηματισμό της πρώτης κυβέρνησης του «Εθνικού Μετώπου» (1975-1977), όπως και της δεύτερης (1977-1979). Η επιρροή που άσκησε ήδη εκείνη την εποχή ήταν εξαιρετικά σημαντική, αφού κατόρθωσε να ωθήσει το κεντροδεξιό κόμμα να μεταπηδήσει στον ιδεολογικό χώρο που εκπροσωπούσε το Κόμμα της Εθνικής Σωτηρίας (MSP) καθώς και το Κόμμα της Εθνικιστικής Δράσης (MHP).

Η δράση της «Εστίας των Διανοουμένων» ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματική μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα. Υποστήριξε άνευ όρων το πραξικόπημα, στη συνέχεια συμμετείχε ενεργά στην επεξεργασία του Συντάγματος, ύστερα από έκκληση που απηύθυναν οι στρατιωτικοί, που είχαν

θέσει εκτός νόμου όλα τα πολιτικά κόμματα και τους δημοκρατικούς συλλόγους. Οι ιθύνοντες της «Εστίας» θα αναγνωρίσουν ότι το Σύνταγμα του 1982 ταυτιζόταν κατά ένα 80% με τις θέσεις τους⁷⁷. Ένα μέλος της «Εστίας», ο Muharrem Ergin, δηλώνει ότι «το Σύνταγμα του 1982 κάλυψε τις ανάγκες της Τουρκίας τουλάχιστον για μια εκατονταετηρίδα». Κατά τη γνώμη του, «είναι λάθος να θεωρούμε στην Τουρκία ότι η ύπαρξη ενός ευρέος φάσματος πολιτικών κομμάτων και ιδεολογικών ρευμάτων, που καλύπτουν το χώρο από την άκρα δεξιά ως την άκρα αριστερά, είναι μία από τις αρχές της δημοκρατίας. [...] Την ημέρα που στην Τουρκία θα εγκαθιδρυθεί ένα δημοκρατικό πολίτευμα, το οποίο θα στηρίζεται σε δύο μεγάλα συγγενή πολιτικά κόμματα, η χώρα θα λυτρωθεί. [...] Στην Τουρκία πρέπει να θεσμοθετηθεί ένα ήπιο δημοκρατικό πολίτευμα, χωρίς το διαχωρισμό δεξιάς-αριστεράς, και ιδίως χωρίς την αριστερά. [...] Οι φορείς της εξουσίας, στα πλαίσια ενός δεξιού κράτους, οφείλουν να χειρίζονται τις υποθέσεις, όπως αντιλαμβάνονται. Το δικαίωμα της διαχείρισης της εξουσίας είναι ένα απόλυτο δικαίωμα»⁷⁸.

Οι πρώτες βουλευτικές εκλογές του 1983, που χαιρετίστηκαν σαν το πρώτο βήμα για την επάνοδο στη δημοκρατία, διεξήχθησαν με βάση αυτή τη φιλοσοφία: τα τρία μόνο πολιτικά κόμματα, που είχαν ιδρυθεί από τους στρατιωτικούς, είχαν το αποκλειστικό δικαίωμα συμμετοχής στις εκλογές. Η ενέργεια αυτή των στρατιωτικών εγγράφεται σ' αυτή τη λογική, αφού και τα τρία πολιτικά κόμματα προέρχονται από συγγενείς ιδεολογικούς χώρους και δεν έχουν ιδεολογικές διαφορές. Οι στρατιωτικοί προέβλεψαν τον ανταγωνισμό ανάμεσα στα δύο πολιτικά κόμματα (HP, MDP), που οι ίδιοι ίδρυσαν για να δημιουργήσουν ένα δικομματικό σύστημα σύμφωνα με τις επιθυμίες των ιδεολόγων της «Εστίας των Διανοουμένων». Όμως το τρίτο κόμμα, το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας (ANAP), που ιδρύθηκε από τον Τ. Οζάλ (αναπληρωτής Πρωθυπουργός της στρατιωτικής κυβέρνησης και στη συνέχεια Πρόεδρος της Τουρκίας) θα αποκτήσει μεγάλη σημασία, γεγονός που δεν προέβλεψαν, και θα προκαλέσει τριγμούς στο δικομματικό σύστημα. Ωστόσο, το τουρκικό πολιτικό σύστημα εξελίσσεται συνεχώς μέχρι σήμερα σ' αυτά τα ασφυκτικά πλαίσια, μολονότι τα πολιτικά κόμματα πολλαπλασιάστηκαν. Μετά το 1983, η αντίθεση αριστεράς-δεξιάς δεν καθορίζει πλέον το πολιτικό παιχνίδι. Τώρα πια οι ισλαμιστές και η εθνικιστική άκρα δεξιά έρχονται ουσιαστικά σε αντίθεση με τα φιλελεύθερα κόμματα, το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας, που ιδρύθηκε μετά από συναίνεση των φιλελεύθερων και στελεχών που προέρχονται από διάφορες τάσεις των ισλαμιστικών και εθνικιστικών ρευμάτων, και το Κόμμα της Ορθής Οδού. Τα δύο άλλα κόμματα, το Κόμμα της Δημοκρατικής Αριστεράς (DSP) του Ετσεβίτ (εθνικιστικό) και το Δημοκρατικό Κόμμα του Λαού, βρίσκονται στο ίδιο μήκος κύματος, όσον αφορά το κυπριακό, με τα κόμματα της εθνικιστικής και ισλαμιστικής δεξιάς. Όμως, σε κάθε περίπτωση, το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας, ένας στρατιωτικός θεσμός, καθορίζει την πολιτική που θα ακολουθηθεί. Τα κόμματα της τουρκικής ή κουρδικής δημοκρατικής αριστεράς είναι συνεχώς αποκλεισμένα, από τη στιγμή μάλιστα που τέθηκε σε εφαρμογή το δήθεν πολυκομματικό σύστημα το 1946. Το Τουρκικό Εργατικό Κόμμα επωφελούμενο από τις σχετικές ελευθερίες, που παραχωρήθηκαν με το Σύνταγμα του 1961, μπαίνει στη Βουλή, προτείνοντας εναλλακτικές λύσεις στην πολιτική που ακολουθείται. Θα τεθεί όμως εκτός νόμου μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1971.

Η τουρκική αριστερά, στην πλειοψηφία της, μολονότι δεν της δόθηκε η ευκαιρία να συμμετάσχει στην πολιτική ζωή της χώρας, έχει κάνει πολλές φορές γνωστή τη διαφωνία της με την επίσημη πολιτική, που ακολουθείται, όσον αφορά το κυπριακό. Ακόμη και πρόσφατα το Κόμμα της Ελευθερίας και της Αλληλεγγύης (ODP), που συσπειρώνει τα διάφορα ρεύματα της δημοκρατικής αριστεράς, στο τελευταίο του συνέδριο (Οκτώβριος 1997) καταδίκασε την πολιτική που ακολουθείται στην Κύπρο. Παράλληλα, αντιτίθεται στον επεκτατισμό και τις ηγεμονικές βλέψεις των τούρκων ιθυνόντων. Εν κατακλείδι, εάν έχει επιτευχθεί συναίνεση ανάμεσα στις πολιτικές δυνάμεις που εκπροσωπούνται στη Βουλή, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι έχει επιτευχθεί συναίνεση σε εθνικό επίπεδο, όσον αφορά την πολιτική που ακολουθείται στην Κύπρο. Παράλληλα, σε εθνικό επίπεδο, δεν συναινούν όλοι με την πολιτική η οποία ακολουθείται και δημιουργεί μόνιμες εστίες έντασης με τις γείτονες χώρες, όπως είναι η Ελλάδα, η Συρία, κ.ά.

Μετάφραση από τα γαλλικά
Βίκυ Γιαννακοπούλου

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Γίνεται αναφορά από τον Jean-François Bayart, «La politique extérieure de la Turquie: esperances déçue», στο *Revue française des sciences politiques*, αρ. 5-6, Οκτώβριος-Νοέμβριος 1981, σ. 869. Επίσης βλ. την εργασία του F. G. Weber, *The evasive neutral*, University of Missouri Press, Columbia 1979, σ. 6.
2. Το σαντζάκιο της Αλεξανδρόεττας περιλαμβάνει την πόλη της Αλεξανδρόεττας (Iskenderum) και την πόλη της Αντιόχειας (Antakya), εκτείνεται βόρειο-δυτικά της Συρίας και συνορεύει με την τουρκική Κιλικία.
3. Jean-François Drevet, *Chypre, île extrême. Chronique d' une Europe oubliéé*, Syros / Alternatives, Παρίσι 1991, σ. 97.
4. Jacques Thobie, *Le nouveau cours des relations franco-turques et le Sandjak d' Alexandrette, 1921-1939* στο *Relations Internationales* αρ.19, φθινόπωρο 1979, σ. 366.
5. Το 1938, η Γερμανία απορροφούσε το 42,92% των εξαγωγών της Τουρκίας. Το 46,98% των εισαγωγών της Τουρκίας ήταν γερμανικής προέλευσης. Η Τουρκία παρείχε στη Γερμανία και άλλες εμπορικές και οικονομικές διευκολύνσεις. Η Γερμανία αγόραζε τα τουρκικά προϊόντα, που χρειαζόταν περισσότερο, 54% χαμηλότερα από την τιμή τους στην παγκόσμια αγορά. Οι γερμανικές βιομηχανίες συμμετείχαν κατά 80% στην κατασκευή τουρκικών εργοστασίων και στην παραγωγή στρατιωτικού υλικού. Βλ. Antoine Fleury, «Pénétration économique de l' Allemagne en Turquie et en Iran», στο *Relations internationales*, αρ. 1, Μάιος 1974, σ.170.
6. Jacques Thobie, ό.π., σ. 366.
7. Jean-Baptiste Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Dalloz , 10ème éd, Παρίσι 1990, σ. 240.
8. Jean-François Bayart, ό.π., σ. 868.
9. Jean-François Bayart, ό.π., σ. 869.
10. Στο ίδιο, σ. 870.
11. Στο ίδιο.
12. «Εάν πιστέψουμε έναν από τους επίσημους απεσταλμένους του Προέδρου Ινονού στη Wilhelmstrasse, τον Αύγουστο-Σεπτέμβριο του 1941, (πρόκειται για τον Nuri Pasa, αδελφό του Enver Pasa), στις εδαφικές διεκδικήσεις, που ήταν θεμελιωμένες στην ιδεολογία του κινήματος του παντουρανισμού, περιλαμβάνονταν η Κριμαία, το Azebaïdjan, η περιοχή ανάμεσα στα Ουράλια και το Βόλγα, οι σοβιετικές Δημοκρατίες του Daghestan και Tataré, το κινεζικό Sinkiang και θύλακες συριακών, ιρακινών και ιρανικών εδαφών». Στο ίδιο, σ. 871.
13. *Zafer*, 29 Αυγούστου 1954.
14. Jean-François Drevet, *Chypre, île extrême. Chronique d' une Europe oubliéé*, ό.π., σ. 92.
15. Feroz et Bedia Ahmad, *Türkiye' de çok partili politikanin açiklamali kronolojisi, 1945-1971*, (*La chronologie de la vie multipartiste en Turquie, 1945-1971*), Bilgi Yayinevi, Άγκυρα 1976, σ.148.
16. *Cumhuriyet*, 13 Ιουλίου 1956.
17. Jean-François Drevet., ό.π., σ. 110.
18. Από τις 9 έως τις 13 Δεκεμβρίου του 1957, κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στα πλαίσια του Ο.Η.Ε., ο τούρκος εκπρόσωπος Selim Serper, δηλώνει ότι «εάν η πρόταση της Ελλάδας γίνει δεκτή, ο πόλεμος στην Κύπρο είναι αναπόφευκτος». Αυτή η ελληνική πρόταση θα συνέβαλε στον αυτο-προσδιορισμό του κυπριακού πληθυσμού. Εάν γινόταν δεκτή, θα άνοιγε το δρόμο για την προσάρτηση του νησιού στην Ελλάδα.
19. Αλλού, αναφέρεται «στον ιδιαίτερο χαρακτήρα του αντικομμουνισμού της, ο οποίος έρχεται σε αντίθεση με τους μαιάνδρους της ελληνικής πολιτικής ζωής». Βλ. Jean-François Drevet, ό.π., σ. 119.
20. *Cumhuriyet*, 4 Απριλίου 1957.
21. Στο ίδιο, 25-26 Ιανουαρίου 1958.
22. Οι αρχηγοί της τουρκικής κοινότητας (Denktash και Kutchuk) κάνουν φανερή τη δύναμή τους: οι Τουρκοκύπριοι καλούνται να μοιραστούν τα ελληνικά προϊόντα, με το σύνθημα «διχοτόμηση ή θάνατος». Όλες οι ενέργειες ελέγχονται στενά από την Άγκυρα, που οργανώνει δυναμικές διαδηλώσεις στην Ανατολία». Jean-François Drevet, ό.π., σ. 124.
23. Ωστόσο δεν επιζωήθηκαν από την κυπριακή Βουλή.
24. Άρθρο 1 του Συντάγματος της 6ης Απριλίου του 1960. Η γαλλική μετάφραση κάνει την εμφάνισή της στο *Notes et études documentaires*, la Documentation Française, αρ. 2761, 17 Ματίου του 1961.
25. Άρθρο 46: «Κατά τη διάρκεια της άσκησης της εκτελεστικής εξουσίας ο Πρόεδρος και ο Αντιπρόεδρος της Δημοκρατίας πλαισιώνονται από ένα συμβούλιο υπουργών, που αποτελείται από επτά έλληνες υπουργούς και τρεις τούρκους υπουργούς. [...] Σε έναν τούρκο υπουργό θα μπορούσαν να εμπιστευθούν ένα από τα παρακάτω χαρτοφυλάκια: Υπουργείο των Εξωτερικών, Υπουργείο Άμυνας ή Υπουργείο Οικονομικών. Ο Πρόεδρος και ο Αντιπρόεδρος μπορούν να συνεννοηθούν για να αντικαταστήσουν αυτό το σύστημα από ένα εναλλασσόμενο σύστημα». Στο ίδιο.
26. Philippe Moreau Defarges, *Les relations internationales dans le monde d' aujourd' hui, les dérives de puissances*, Editions ST, Παρίσι 1981, σ. 21.
27. Gérard Groc, *L' Otan, révélateur de la Turquie actuelle*, thèse de doctorat, Relations et Coopération internationales, Université de droit et d' économie d' Aix-Marseille, 1981, σ. 212.
28. «Πολλοί παρατηρητές θεώρησαν ότι η ισορροπία συνειδητά υπονομεύθηκε από όλους τους Κυπρίους, μεμονωμένα ή από κοινού, με σκοπό να πετύχουν την Ένωση ή τη διχοτόμηση». Jean-François Drevet, ό.π., σ. 144.
29. Τελικά, κατά τη διάρκεια αυτής της «αιματοβαμμένης εβδομάδας» σκοτώθηκαν τουλάχιστον 134 άτομα, εκ των οποίων τα 108 ανήκαν στην τουρκική πλευρά.
30. Τον Ιανουάριο και ενώ η διαμάχη σοβεί, ο ανώτατος διοικητής των δυνάμεων του Ν.Α.Τ.Ο. αρχίζει σειρά επα-

- φών. Με το ψήφισμα της 4ης Ματίου του 1964, το Συμβούλιο Ασφαλείας των Η.Ε. υιοθέτησε ομόφωνα το σχέδιο Thant, το οποίο προβλέπει την εγκατάσταση «ειρηνευτικής δύναμης» κυανοκράνων υπό την αιγίδα του Γενικού Γραμματέα του Ο.Η.Ε.
31. Παράγραφος 4 του άρθρου 2.
 32. Jean-François Drevet ό.π., σ. 178.
 33. Gérard Groc, ό.π., σ. 219.
 34. *Spécial News Bulletin*, 5 Ιανουαρίου 1964.
 35. Jean-François Drevet, ό.π., σ.179.
 36. Ο Χρουστσόφ είχε υποσχεθεί στο Μακάριο ότι θα υποστήριζε τους Ελληνοκυπρίους σε περίπτωση τουρκικής εισβολής.
 37. Andréas D. Mavroyannis, «L' imract de la question chypriote sur les rapports gréco-turcs», στο *Le différent gréco-turc*, υπό τη διεύθυνση του Semih Vaner, L' Harmattan, 1988, σ. 130.
 38. Feroz Ahmad, «La politique extérieure turque», *Les temps modernes*, αρ. 456-457, 1984, σ. 163.
 39. Στο ίδιο.
 40. Στις 30 Ματίου του 1953, η σοβιετική κυβέρνηση δηλώνει ότι η Ε.Σ.Σ.Δ. δεν διεκδικεί κανένα τμήμα του τουρκικού εδάφους. Αυτή η πρόταση ειρήνης έμεινε αναπάντητη. Την ίδια τύχη θα έχουν και οι επόμενες. Η Τουρκία εκτίθεται σε κινδύνους συμμετέχοντας στο σύμφωνο της Βαγδάτης. Οι ιθύνοντες θα επιτρέψουν την εγκατάσταση σημαντικών αμερικανικών βάσεων στο έδαφος της Τουρκίας.
 41. Bernard Guillerez, «La Turquie fidèle à l' Otan et déçue par Washington», *Défense nationale*, Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1977, σ. 86.
 42. Paul Dumont, «La Turquie face aux états arabes du Moyen-Orient», *Relations internationales*, αρ. 20, σ. 461.
 43. Βλ. Feroz et Bedia Türgan Ahmad, ό.π., σ. 280.
 44. Paul Dumont, ό.π., σ. 463. Η αιγυπτιακή κυβέρνηση, ήδη από το 1963-64, είχε προμηθεύσει με όπλα τους ελληνοκυπρίους.
 45. Ενώ οι προηγούμενες κυβερνήσεις είχαν κάποια περιθώρια διαπραγμάτευσης με την Ουάσινγκτον, οι συνταγματάρχες απλά και μόνο εκτελούσαν τις αμερικάνικες εντολές.
 46. Την ίδια μέρα, η Βουλή εξουσιοδοτεί τον Πρωθυπουργό, όπως είχε κάνει και το 1964, να προχωρήσει στην αποστολή τουρκικών στρατευμάτων στο εξωτερικό, αν το κρίνει αναγκαίο, χωρίς περαιτέρω κοινοβουλευτική έγκριση.
 47. Andréas D. Mavroyiannis, ό.π., σ. 131.
 48. Χωρίς ποτέ να σταματήσουν να υποστηρίζουν την ανεξαρτησία του νησιού καθώς και την ένταξή του στο κίνημα των αδεσμεύτων, οι Σοβιετικοί ωστόσο δηλώνουν ότι οι απόψεις τους, όσον αφορά το κυπριακό ζήτημα, δεν είναι εκ διαμέτρου αντίθετες με τις τουρκικές.
 49. Andréas D. Mavroyiannis, ό.π., σ. 131. «Πρέπει να επιστημόνουμε σ' αυτό το σημείο τη συμφωνία κυρίων ανάμεσα στον έλληνα και τον τούρκο Πρωθυπουργό κατά τη διάρκεια της υπογραφής της Συμφωνίας της Ζυρίχης, σύμφωνα με την οποία οι δύο κυβερνήσεις θα ασκούσαν όλη τους την επιρροή προκειμένου να πείσουν τους κυπρίους ιθύνοντες να ενταχθεί η Κύπρος στο Ν.Α.Τ.Ο. και να τεθούν εκτός νόμου «το κομμουνιστικό κόμμα και κάθε κομμουνιστική δραστηριότητα». Στο ίδιο, σ. 139.
 50. Μετά το τέλος του πολέμου των Έξι ημερών, η συριακή κυβέρνηση παρείχε σημαντικές διευκολύνσεις στην Ε.Σ.Σ.Δ. στα συριακά λιμάνια. Η Σ.Ε. μπορούσε να βασιστεί στην υποστήριξη του Ιράκ και της Βορείας Υεμένης. Παράλληλα, η άνοδος του Καντάφι στήριξε από τους Αμερικανούς το Wheelus στη Λιβύη. Ταυτόχρονα πολλά συμπαχικά κράτη δεν επέτρεψαν την πτήση πάνω από το έδαφός τους των αμερικανικών σκαφών, που είχαν αναλάβει την υποστήριξη του Ισραήλ λίγους μήνες πριν, κατά τη διάρκεια του πολέμου το 1973.
 51. Jean-François Drevet ό.π., σ. 227-228.
 52. Πράγματι, η μονομερής απόφαση της κυβέρνησης της Άγκυρας να ξαναρχίσει την καλλιέργεια της παπαρούνας, είχε σαν αποτέλεσμα να ψυχρανθούν οι σχέσεις της με τις Η.Π.Α., που αναγκάστηκαν να ανακαλέσουν τον πρόσβη τους.
 53. Jean-François Drevet, ό.π., σ. 236.
 54. Γίνεται αναφορά από τον Charles Zorgbibe, «Henry Kissinger et la diplomatie de crise», *Défense nationale*, Απρίλιος 1975, σ. 56.
 55. «Τα μέλη του Οργανισμού πρέπει να απέχουν στις διεθνείς σχέσεις τους από απειλή ή χρήση βίας εναντίον της ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε κράτους. Τα μέλη δεν πρέπει να προβαίνουν σε ενέργειες, που να αντιβαίνουν τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών».
 56. Charles Zorgbibe, ό.π., σ. 57.
 57. Γίνεται αναφορά από το Semih Vaner, «Turquie, entre Occident- patron et le “Grand voisin du Nord”», στο *l' URSS vu du Tiers-Monde*, διευθ. Zaki Laidi, εκδ. Karthala, 1984, σ. 108.
 58. Stéphane Yerasimos, «Le conflit de la mer Egée», *Hérodote*, αρ. 32, Ιανουάριος-Μάρτιος 1984, σ. 136.
 59. «Η δύναμη ενός κράτους απορρέει από την ικανότητά του να κατευθύνει άλλα κράτη με τέτοιο τρόπο ώστε να προβαίνουν σε ενέργειες, στις οποίες κάτω από άλλες συνθήκες δεν θα είχαν προβεί [...] Ένα κράτος θεωρείται λίγο ως πολύ ισχυρό ανάλογα με τη δυνατότητα, που έχει, να ελέγχει τους κανόνες του παιχνιδιού σε ένα ή περισσότερους τομείς-κλειδιά στα πλαίσια του διεθνούς ανταγωνισμού καθώς και ανάλογα με την ευστροφία, που διαθέτει, να συνδυάζει αυτούς τους τομείς προκειμένου να επωφεληθεί». Marie-Claude Smouts, «Nouveaux centres

- de pouvoirs et problématique de la puissance», *Revue Française de Sciences Politiques*, 30 (2) Απρίλιος 1980, σ. 227 και 230.
60. Τουρκοκυπριακή εφημερίδα.
61. Εβδομαδιαίο ένθετο, *Hürriyet*, 20 Ιουλίου 1980.
62. *Hürriyet*.
63. Γίνεται αναφορά στο *Nouvelles de Chypre*, αρ. 40, Ιούνιος 1994.
64. Τουρκοκυπριακή εφημερίδα.
65. Ψήφισμα της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης «για τη δημογραφική σύνθεση των κυπριακών κοινοτήτων», παραγ. 6, 7 Οκτωβρίου 1992.
66. Απόφαση της αντιπροσωπίας της Επιτροπής για τα ζητήματα, που αφορούν τους μετανάστες, τους πρόσφυγες και τη δημογραφία, «για τη δημογραφική σύνθεση των κυπριακών κοινοτήτων», Κοινοβουλευτική Συνέλευση, Συμβούλιο της Ευρώπης, Έγγραφο αρ. 6589, 27 Απριλίου 1992.
67. Στο ίδιο. Μία τουρκοκύπρια ποιήτρια εκφράζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τα συναισθήματα αυτού του πληθυσμού: «Λένε ότι ο άνθρωπος πρέπει να αγαπάει την πατρίδα του, αυτό το λέει κι ο πατέρας μου συχνά. Η πατρίδα μου έχει χωριστεί στα δύο. Ποιο απ' τα δυο κομμάτια πρέπει ν' αγαπάω;» Απόσπασμα από το ποίημα *Quelle moitié?* της Nesie Yasin.
68. *Le Monde*, Σάββατο 20 Δεκεμβρίου 1997.
69. *Hürriyet*, 31 Αυγούστου 1994.
70. *Hürriyet*, 21 Ιουνίου 1996.
71. Γίνεται αναφορά στη *La Tribune Desfossés* της 8ης Ιουνίου 1994.
72. Semih Vaner, «Chypre et l' Union Européenne», *Politique Étrangère*, αρ. 3/ 96, σ. 656.
73. Για μια συνολική προσέγγιση αυτού του ζητήματος, βλ. Hasan Barsi Helmas, *Turquie-Europe, Une relation ambiguë*, εκδ. Sullepse, Παρίσι 1998.
74. Τα περίφημα άρθρα 141 και 142 του τουρκικού Ποινικού Κώδικα παραμένουν σε ισχύ μέχρι το 1992. Με βάση αυτά τα άρθρα καταργείται η ελευθερία της έκφρασης και απαγορεύεται η σύσταση σωματείων ή πολιτικών κομμάτων καθώς και η λειτουργία πολιτικών συλλόγων διανοουμένων, συνδικαλιστών κ.λ.π. Σήμερα, αντικαταστάθηκαν από τον «αντιτρομοκρατικό» λεγόμενο νόμο. Το πνεύμα όμως των δύο άρθρων παραμένει ζωντανό μέχρι σήμερα.
75. Hasan Barsi Helmas, ό.π.
76. Στο ίδιο.
77. Για την ιστορία της «Εστίας των Διανοουμένων» και το ρόλο της τη 12η Σεπτεμβρίου του 1980, βλ. Mehmet Umur et Tanil Bora, *Türk-Islam «Masonlari »*, (Les maçons de l' Islam-Turc) στο *Yeni Gündem*, 22 Φεβρουαρίου 1987, σ. 10-18.
78. Muharrem Ergin «Turkyie'nin Bugunku Meseleleri » (Les problèmes de la Turquie actuelle), Institut de Recherche et de la Culture Turque, Αγκυρα 1988, σ. 220-230.